પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૧ લો

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલાના

નવીન ગ્રન્થો અને આવૃત્તિઓ

		પ્રથમાવૃત્તિની સાલ
૧૭	શકુન્તલાનું સંભારણું	૧૯૨૬
૧૮	યુગપલટો અને મહાસુદર્શન	૧૯૨૭
૧૯	ઉદ્બોધન	૧૯૨૭
૨૦	અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ	૧૯૨૭
૨૧	સંસારમન્થન	૧૯૨૭
૨૨	વિશ્વગીતા	૧૯૨૭
૨૩	ઇન્દુકુમાર, અંક ૨ જો	૧૯૨૭
૨૪	ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨ જો	૧૯૨૮
૨૫	ગીતમંજરી	૧૯૨૮
૨૬	જહાંગીર-નૂરજહાન	૧૯૨૮

બીજી આવૃત્તિ: કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો
કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જો

ત્રીજી આવૃત્તિ: વસન્તોત્સવ

ચોથી આવૃત્તિ: જયા-જયન્ત

૧૯૨૮ માં છપાશે

પ્રથમાવૃત્તિ: બોધપર્વણી: પાંચ ઉપનિષદો, સમશ્લોકી

બીજી આવૃત્તિ: શકુન્તલાનું સંભારણું

ત્રીજી આવૃત્તિ: ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો

ચોથી આવૃત્તિ: ઉષા

છઠ્ઠી આવૃત્તિ: ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

		પ્રથમાવૃત્તિની સાલ
૧	કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો	૧૯૦૩
૨	રાજસ્તોત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ	૧૯૦૩-૦૫-૧૧
૩	વસન્તોત્સવ	૧૯૦૫
૪	કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જો	૧૯૦૮
૫	ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો	૧૯૦૯
૬	ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો	૧૯૧૦
૭	શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, સમશ્લોકી	૧૯૧૦
૮	જયા-જયન્ત	૧૯૧૪
૯	મેઘદૂત, સમશ્લોકી	૧૯૧૭
૧૦	ઉષા	૧૯૧૮
૧૧	ચિત્રદર્શનો	૧૯૨૧
૧૨	રાજર્ષિ ભરત	૧૯૨૨
૧૩	પ્રેમકુંજ	૧૯૨૨
૧૪	પ્રેમભક્તિ-ભજનાવલિ	૧૯૨૪
૧૫	સાહિત્યમન્થન	૧૯૨૪
૧૬	વૈષ્ણવી ષોડશ ગ્રન્થો, સમશ્લોકી	૧૯૨૫

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૧ લો

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં ૧૯૮૪ ઈ. સ. ૧૯૨૮

કીંમત સવા રૂપીઓ

કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ

પ્રકાશક: **ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,**
ભદ્ર, અમદાવાદ, નં. ૧.

આવૃત્તિ ૧ લી	૧૯૦૩	પ્રત ૧૦૦૦
આવૃત્તિ ૨ જી	૧૯૨૮	પ્રત ૧૫૦૦

ધી "ન્યુસ પ્રિન્ટીંગ" પ્રેસમાં
મણિલાલ ઇચ્છારામ દેશાઇએ છાપ્યું
કાળાઘોડા, એક-હાઉસ-લેન, કોટ, મુંબઈ.

પ્રાણેશ્વરી! વ્રતિનિ જીવનસાથની હો!
કીધું પ્રયાણ મુજ સંગ ભવાટવીમાં;
ત્હેં પોષી આત્મકળી પાંખડીઓ ઉઘાડીઃ
ખીલી કંઇક, કંઇ ધૂળ વિશે ખરી તે.

ખીલી પ્રકાશ ઝીલતાં પ્રભુની પ્રભાના,
કે હા! ખરી જડ વિશે જડભાવ પીતાં,
ગેબી સુગન્ધ સહુ પાંખડીએ ઉડાવ્યો;
ત્હેનો રચી રસિક! હાર ત્હને વધાવું.

આજે સુદિન તુજનામિની પૂર્ણિમાનોઃ
જો! ફોડ્યું મેઘપટ કોકિલની કલાએ;
કીકી સમું ધરી શશાંક, ભ્રુકુટી પાડી,
ઉગ્યો પ્રફુલ્લ અમીવર્ષણ ચન્દ્રરાજ.

પૂજ્યો શશી, પૂજું ત્હને રસની સુગન્ધે,
પૂજી પ્રકાશું મુજ અન્તર કેરી વાંછાઃ

આ ચન્દ્રિકા સમ મનોહર ને વિશાલ,
કલ્યાણકારી, ઊંડી આશિષથી ભરેલું,
તે પુણ્યશુદ્ધ, મૃદુ, ઉજ્જ્વલ, વ્હાલરંગી,
તું હાસજે તુજ અલૌકિક એક હાસ્ય.

માણેકઠારી પૂર્ણિમાઃ ૧૯૫૮.

પ્રસ્તાવના

દેશકાલપ્રજાત્વના તડકાછાયા ઉતારી જોતાં મનુષ્યજીવનના શોકમોહસ્નેહના પ્રસંગો, નીતિઅનીતિ–ધર્માધર્મના પ્રસંગો, સમા, તત્ત્વતઃ એકરંગી હોય છે; જન્મ લગ્નમૃત્યુના આઘાતપ્રત્યાઘાત બહુધા સૌને સમગુણી–સમધર્મી છે. તેથી જ આ ઘણે ભાગે સ્વાનુભવનો કાવ્યસંગ્રહ છપાવતાં નિરર્થકતાનો બાધ નથી નડતો.

લોકસમૂહના વધતા જતા કવિતા પ્રત્યેના ભાવ અને પરિચયને લીધે આ સંગ્રહમાં છન્દ, ગરબી, ગઝલોનાં નામ નથી આપ્યાં; તેમ જ હ્રસ્વદીર્ઘનાં ચિહ્નો પણ નથી મૂકયાં. ગુજરાતના વાંચકવૃન્દને એ વિષયમાં બાલક ગણવો એ હવે યોગ્ય નથી.

વળી, કંઇક શતક ઉપર પિંગળ ઋષિએ ઘડેલાં છન્દનાં ઝાંઝર આપણી નવયૌવના કવિતાએ વર્તમાન યુગમાં પ્હેર્યાં છે, પણ ન્હાનાં પડતાં દીસે છે. દિશદિશમાં દેખાતી નવી નવી છન્દ રચનાઓનો એ અર્થ છે. છન્દના ગુણાકાર ભાગાકાર, છન્દોના સરવાળા તેમજ બાદબાકી આ કાવ્યોમાં છે.

સંભાળ રાખ્યા છતાં આટલાં પાનાંઓમાં પણ જોડણીની શુદ્ધિ સાચવી શકાઇ નથી. છતાં આપણી લેખનપદ્ધતિ એક તાર ઉપર આવતી જાય છે એવું સ્થળે સ્થળે દેખાય છેઃ આ સંગ્રહમાં તેમ જ બહાર.

ઇ. સ. ૧૯૦૩ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૧ લો

૧૪૩૩૮

આમંત્રણ

આવો, સન્તો! આવો, સન્તો!
રસકુંજે આવો, સન્તો!

રાસેશ્વરને પદ ઝમે ઝીણાં ઝીણાં ગીત;
નિર્મળ તેજઉઘાડમાં પાન કરીશું નિત્યઃ

વ્હાલાં! ઝીલશું, વ્હાલાં! ઝીલશું,
ગીતલહરે વ્હાલાં! ઝીલશું.

સ્નેહવેલના ફાલમાં હીંચશું ઉર હરખાઇ;
પ્રિયગુણગાનફૂલો ગૂંથી ધરશું પ્રિયપદ માંહિઃ

પ્રિય સંગે, પ્રિય સંગે,
આનન્દિશું પ્રિય સંગે.

પ્રેમવાટિકાઝરણમાં ગીતીનીરે ન્હાઇ
રાસેશ્વરને પૂજતાં પ્રભુતા રહે પથરાઇ.

પ્રભુતામાં, પ્રભુતામાં,
જગ ભૂલશું રસપ્રભુતામાં!

આવાહન

આવો અમારે આંગણે, આવો કદી કદી;
વાળી સમાર્યો ચોક, ત્ય્હાં આવો કદી કદી.

વિલાસો સ્વર્ગના વેરી ભર્યો દૈવી તવ દેશ;
દીનોના આ ગરીબ ગોખે આવો કદી કદી.

નથી ઉપહાર જેવું કંઇ, હતું તે સહુ ખોયું;
નમન તવ પ્રેમપાલવડે, આવો કદી કદી.

નથી કંઇ પુણ્યનાં પુષ્પે સજેલા આ આવાસ;
ટપકતે પાપને મંડપ આવો કદી કદી.

નયન ઝીલી શકે નહિ તેજદર્શન ઝળહળતાં;
મધુરમધુરી કલા ખીલી આવો કદી કદી.

સુહાવી વિશ્વના અંધાર અમૃતને પગલે,
કૃપાથી આંખડી આંજી, આવો કદી કદી.

દેવી! અમારે આંગણે આવો કદી કદી;
પૂર્યો હૃદયનો ચોક, ત્ય્હાં આવો કદી કદી:
આવો અમારે આંગણે, આવો કદી કદી.

કિરીટ

"નામાક્ષરો ઘૂંટી સખિ! દિવસો વિરામ્યા,
ને રાત્રિઓ રજત અંશુ પૂરી ડૂબી જો!"
આ શું પ્રદોષ સખિ! જીવનખેલનાનો?
આનંદખેલન શું આથમશે અકાલ?

આ તે વિશાલ સુખજીવનની ઘટાઓ
મીંચાય પુષ્પઝૂલતી અણુચિન્તવી સૌ;
ને જે પ્રફુલ્લ હતું જીવન, બાલ જેવું,
ગંભીર શાન્ત બન્યું તે સખિ! કાંઇ ઘેરું.

હાવાં રમન્તુ ઝરણું ગિરિઅંક છોડે,
પેલા મહાન જગસિન્ધુ ભણી વળે, જો!
હાવાં પ્રશાન્ત સ્થિર શી ગતિ ધીરી ધારે:
હા! બાળુડાં પ્રિય વિધાન પછાડી મૂક્યાં.

માતા તણું હૃદયપીયૂષ પીધું–ઢોળ્યું,
દીક્ષા અમૂલ્ય ગુરુની ય લીધી, ગુમાવી;
કૌમાર આવ્યું, ખીલ્યું, ને કરમાઈ ચાલ્યું,
ને યૌવને ઘડી દીપી ઉડી જાય છે, જો!

ત્હો યે વળી નયન કાંઇ નચિન્ત ભાળે,
ભાળે ઘડી રમણકાળ વિશાળ સૂતો;
છૂંદાઇ ત્‌ય્હાં કંઇક પાંખડીઓ પડેલી,
નિર્દોષ ભાવ પણ ચૂંથી અનેક વેર્યા.

તે—તે વિશાલ મુજ જીવનવ્યર્થતામાં
આંખો વળી વળી સખિ! અશમ્યું નિહાળે:
વીણ્યાં કંઇક કુસુમો રસકુંજમાં મ્હેં,
ને આત્મને કિરણતન્તુ કિરીટ ગૂંથ્યો,

મધ્યે જડી મણિ અલૌકિક પ્રેમ કેરો,
બ્રહ્માંડસાર લઈ કોર ગૂંથી અનેરી;
વેણી વિશે હૃદયમોતી પરોવી મોંઘાં
મૂકયો શિરે મુગટ: તે સખિ! આંખ ભાળે.

આજે મહાન જગસિન્ધુતટે ઉભીને,
આજે યુવાભર પ્રમત્ત પ્રદોષકાલે,
બાલે! વિલોલ નિરખી તુજ શીર્ષમાલા
સંતોષશેષ પી વિરામતી કીકી મ્હારી.

કોરી ગિરિશિખરની શત વજ્રછાટો
આકાશપાટ ઝીલતા જયસ્થંભ કીધા;
ને ધોઇ ધોઇ ગિરિઆરસ દૂધધારે
આનન્દ કેરી ઘડી કીર્તિગીતે વધાવી:

તે વજ્રના વિજયસ્થંભની વ્યોમધારી,
તે કીર્તિલેખની ફૂલે પૂજી દેવમૂર્તિ
કાલોર્મિની સતત છોળ ઉછેદી દેશે;
ને આ વિરાટ અવકાશ જશે ગળી સૌ.

હા! કીર્તિલેખ જયલેખ સમો કદી યે
આ સ્વર્ગલેખ સખિ! જીવનનો ભુંસાશે;

ત્હો યે સલુણિ! રસમુકુટ તુજ શીર્ષે
શોભા મીઠી ઝલકતો ચિર રાજશે તે.

જીણું અમારું જગતે જડતા ભર્યું છે,
સૂક્ષ્મો સખિ! સકલ આંખ જૂવે ઉઘાડી;
ત્ય્હાં આત્મની ન વિરમે છલકન્તી છોળો;
પ્રેમોર્મિ જાગી–શમી, અન્ય પ્રદેશ એ તો.

એ પુષ્પથી ગૂંથી કદીક કિરીટમૂર્તિ
થાશે વિલોપ સખિ! જો અવસાનકાલે;
ત્હો યે જીવન્ત ઉડશે ઉંડી ભાવનાઓ,
છાશે સખિ! ગગન નિર્મળ પ્રેમગાને.

હાલરડું

વ્હાલાં! વિરાજો મ્હારા પ્રાણમાં રે લોલ;
પ્રાણના પ્રકાશ છે પ્રફુલ્લ જોઃ
  વ્હાલાં! વિરાજો મ્હારા પ્રાણમાં રે લોલ.

આશાનો જડેલ મ્હારો માંડવો રે લોલ;
ગૂંથી સૌભાગ્ય કેરી વેલ જોઃ
  વ્હાલાં! વિરાજો મ્હારા પ્રાણમાં રે લોલ.

આવો, પીયૂષ પાઉં ઉરનાં રે લોલ;
નેત્ર માંહિ આંજું રૂડાં તેજ જોઃ
  વ્હાલાં! વિરાજો મ્હારા પ્રાણમાં રે લોલ.

પ્રેમનું ઘડાવું રુડું પારણું રે લોલ;
શોભાના બંધાવું હું હિંડોળ જોઃ
  વ્હાલાં! વિરાજો મ્હારા પ્રાણમાં રે લોલ.

પ્રભુની કરુણાકલા શાં આવજો રે લોલ;
હસજો કંઇ બાલ! ઊંડાં હાસ જોઃ
  વ્હાલાં! વિરાજો મ્હારા પ્રાણમાં રે લોલ.

સ્મરણ

૧

આવી રમન્તી પૃથિવી ફરી વિશ્વયાત્રા,
આવ્યા ન ત્હો ય સખિ ! વત્સલ પ્રેમમૂર્તિઃ
આવ્યો વસન્ત, વિરમ્યો, સખિ ! વર્ષ વીત્યું,
આવી ન તે ફરીથી પ્રેમળ આત્મછાયા.

આનન્દ શોક રુદનો ભર્યું વર્ષ વીત્યું,
આવ્યો અઘોર દિન મૃત્યુજલે ભીંજેલો;
જાગે ફરી ઊંડું રડન્તી સ્મૃતિની તન્ત્રી,
ને વિશ્વનાં સુખ સૂનાં અધુરાં જ લાગે.

પૃથ્વીપટે પૂરી વિચિત્રણ વર્ષ વીત્યું,
લગ્નોત્સવો કંઈ થયા, કંઈ મૃત્યુ દીઠાંઃ
મૂકી પછાડી વિભુ શાશ્વત ચિહ્નપંક્તિ,
ચાલી વહી સતત કાલની ઊર્મિમાલા.

સીંચી કવિત્વ જનઅંતર પોષતા કો,
ને રાજ્યભાર ઝીલતા કંઇ વીરરત્નો,
સંકેલી વિશ્વ વિચર્યા દૂર મૃત્યુલોકેઃ
મૂકી પછાડી પણ શાશ્વત ચિહ્નપંક્તિ.

ઉગી સખિ ! વિરમશે સુખદુઃખ સર્વે.
રહેશે પછાડી પણ કાંઇક ચિહ્નમાલા;
જો ! સ્વર્ગલોક કુલછત્ર સખિ ! સિધાવ્યા,
દીઠી ન તે ફરીથી કોમલ પ્રેમછાયા.

૨

આઘે આઘે ક્ષિતિજ ઝીલતી વૃક્ષમાલા વિરાજે,
ત્હેને તીરે વિરહી જનનાં મન્દ્ર આક્રન્દ ગાજે;
પાસે પેલા સરિતજલમાં તારલા નાચી ન્હાય:
હા ! હા ! વિશ્વે મીઠી સુજનતા કાંઇ ઓછી જણાય.

મોંઘાં વ્હાલાં ! ભગિની ! વીરલા ! પ્રેમિલાં કુલઅંગો !
એવું આશાઅધુરું વદવું શીખવે છે પ્રસંગો;
ક્ય્હાંથી જાણે જડ હૃદયના વિશ્વના એ કુટુમ્બી
રોવું પેલું મધુરું મધુરું પ્રેમીને ચુંબી ચુંબી ?

આકાશોમાં ઊંડું ગરજતો મેઘ ડોલે તરંગે,
છાનું છાનું તિમિર વરસે ભીંજતું અંગ અંગે:
ત્ય્હારે રોયું ખગકુલ બધું શામળી શી ઘટામાં,
હૈયે હૈયું લઇ રડી લીધું એવું યે આ સમામાં.

વેરાયેલાં પૃથિવિપટમાં દૂરના દૂર છેડે,
વ્હાલાંઓ તે રુદન કરવા આત્મના ભાવ તેડે;
પ્રેમી હૈયે વિરમી હઇડું મીઠડું કાંઇ રોવું,
એ ભાવોમાં કંઇ વિરલ છે, બુદ્ધિ કલ્પે ન ત્હેવું.

વ્હાલાં મ્હારાં કુલકુસુમડાં ! હા ! વિખૂટાં હતાં, તે
ભેળાં બેઠાં, રડી-હસી ઉઠયાં, ને વિખૂટાં થયાં; તે
ઊંડા ઊંડા પરમ નિયમો વિશ્વમાં સુખ કેરા:
સંયોગોનાં ચિર સુખ ભર્યાં ધામ એ તો અનેરાં.

૩

સખિ ! જો શોભાવે ગગન ઝીણી શી ચન્દ્રની કલા,
અમી છાંટયું આંજે નયનનયને તેજ વિરલ:

પ્રકાશી તે ત્‍હારાં અમીનયન જો ! બાલ સરલા !
ઊંડે જ્યોત્સ્નાતીરે પરમ સદનો કાન્ત વિમલ.
સખી ! પેલા ઇન્દુ,
નર્યાં જ્યોત્સ્નાબિન્દુ,
પ્રભુજીના ખોળે સુભગ કિરણો રાસ રમતાં,
જશું ત્ય્હાં તું ને હું; પ્રિયજન જઇ ત્ય્હાં વિરમતાં.

કદી દુષ્કર્મોની રજ ઉડી હશે આત્મમણિને,
કદી દુર્ભાવોનું તિમિર ભીંજશે દેવકણીને;
સખિ ! તે ધોવાશે પરમ જલદીપ્તિ વરસતાં,
જવું અન્તે સૌને પ્રિયજન વિશે પ્રેમપદમાં.
અહા ! એ તે કેવું !
સુધાસિન્ધુ જેવું !
પ્રભુની છાયામાં નથી વિરહનો ભેદ દમતો,
ઊંડા દિક્કાલોનો નથી-નથી સખિ ! ભેદ ત્યંહિ તો.
અને જે ભાસે છે વિરહ સખિ ! આ વિશ્વતલમાં,
પ્રિયે ! તે તો સર્વે નિયમ પ્રભુના વિશ્વ સ્થૂલના.
સ્વીકાર્યા બન્ધો ને જગત પીધું, તે જીવન રુડું;
વિસાર્યા બન્ધો, તે જગતતટ મૃત્યુ ઊંડું ઊંડું.

૪

જ્ય્હાં ચન્દ્રલોક-જડલોકની છાંય ડૂબે,
ને જ્ય્હાં વિશાલ રસચેતનલોક રાજે;
જ્ય્હાં લોલ ઇન્દ્રિયકુલો ન પ્રવેશ પામે,
ત્ય્હાં સ્નેહશીલ નવજીવનતેજ હાસે.

તારાભર્યું અતલ વિસ્તૃત વ્યોમ સૂતું,
ને રંગ-રંગ ખીલતી વનરાજિ ડોલે;
ત્હેને સુકંઠ સુખવાસ દીધા પ્રભુએ,
સૌન્દર્ય કોમલ વિલાસ પૂરી રસીલા.

એ આ સુરમ્ય સુખજીવનની ય પૂર્વે
નિર્દોષ શ્વેત હતું જીવન કાંઇ શુદ્ધ;
ઊંડા ઊંડા વિમલ ભાવ સ્મૃતિ કરાવે,
ને બાલુડો મનુજ સ્વર્ગપથે સુપ્રેરે.

તોડી બધાં રસિક બન્ધન વિશ્વ કેરાં
આત્મા વિશાલ રસપૂર વિશે ઝૂકાવે;
જ્યહું પ્રેમતત્ત્વની રમે મીઠી ઉર્મિમાલા,
આનન્દકાન્ત નવજીવન ત્ય્હાં વિકાસે.

તે સ્વર્ગજીવન વિશુદ્ધ વિશાલતા છે,
સદ્ભાવી આત્મનની વિસ્તરતી કલા છે;
તે સ્વર્ગજીવન સખિ! ઘર્યું કુલછત્રે,
સદ્વૃત્તિ પ્રેમ સુકવિત્વ મીઠું ખીલાવે.

૫

ધીરાં ધીરાં, ઊંડાં ઘેરાં
સુખ સહવતાં, વર્ષનાં દુઃખ વીત્યાં;
ના કો આવ્યું, ના કંઇ ફ્હાવ્યું
ગત પ્રિયજને; આર્દ્રતા શું નથી ત્ય્હાં?

સ્હોયું, રોયું, પાછું સ્હોયું,
પ્રભુનું નિરમ્યું, આથમ્યું વર્ષતેજ;
ગાતું ગાતું, તે સઉ જોતું
અનિમિષ ઉભું વિશ્વનું ઘોર યંત્ર.

સંયોગો ને વિયોગોને
ઝીણું નચવતાં વર્ષનાં વર્ષ જાશે,
આછાં આછાં–જ્યોત્સ્નાઆછાં
દિવસપટ તે અંધકારે ગૂંથાશે,

ને આ પેલાં આકાશો શાં
નયન છળતાં કાળનાં પૂર છાશે,
ત્હો યે–ત્હો યે કાલાબ્ધિ એ,
ગહન તિમિરે, આત્મનું તેજ પીશે.

ને જે વ્હાલાં આત્મનમોંઘાં
પરમ ભૂમિમાં નિત્યના વાસ વાસે,
જે દિવ્યાત્મા પોતાની આ
જગતસીમની માધુરીમાં ન આવે;

સૌ પ્રેમાત્મા, સૌ પુણ્યાત્મા
સહ પ્રભુજીની દિવ્ય છાંયે ઝીલીશું;
વ્હાલી! પેલા દિક્કાલો ને
ગહન તિમિરો આત્મને તેજ પીશું.

કુંજે કુંજે, પુષ્પે પુષ્પે,
સુરભિ ચૂમતી કોકિલા લોલ ગાજે,

ઝીણું ઝીણું, ભીનું ભીનું,
ઝરણ ઝમતું ફૂલડાંમાં વિરાજે;

ધીમે ધીમે આછે વ્યોમે
અનિલ ઝૂલતો મન્દ આનન્દ વાય:
વ્હાલી ! જો આ આકાશોમાં
વનવન વિશે ઉત્સવો કાંઇ થાય.

વ્હાલી ! જો તું; વ્યોમે સ્હોતું,
મધુરુ, કુમળું, બાલુડું શું, પ્રભાત:
પુણ્યાત્મનના પ્રેમાનનના
અમૃતસ્મિતનો શ્વેત શો મેઘપાત !

ચાલો, વ્હાલાં ! મોંઘાં મ્હારાં
કુલકુસુમડાં ! પેલી વાત્સલ્યછાયા !
તેજે તેજે, હરિની લહરે
સરલ હૃદયો, વ્યોમ ને વિશ્વ છાયાં !

પ્રભાત

જાગ્યું ઉષાનું અનિલે ચૂમ્યું નેત્ર પેલું,
ને લોચનો ચૂમી જગાડું ત્હને સખિ ! હું;
જો જાગી, કો રસ અપૂર્વ ઊંડો રૂપેરી,
ત્હારી પ્રભા સમ, ઉભો પ્રિય! વ્યોમ ઘેરી.

ઝાંખું પ્રકાશિત રહ્યું વન જો! હિંડોળે,
ગંભીર ધીર સહકાર અનેરું ડોલે;
પંખીકુલો મધુ શું પ્રાશી પ્રકાશપાન
છેડે પ્રભાત તણું ભવ્ય પ્રવૃત્તિગાન.

આકાશના કુહર ભેદી ઝીણું ઝરન્તા,
અંધારઅન્તર વિષે ય પ્રભા પૂરન્તા,
જો ! કાન્ત, પુણ્યજલ શા, વહી વિશ્વ આવે,
તે તેજના અતુલ ઓઘ ત્હને વધાવે.

વ્હાલી ! વિલાસરમણાભર વીતી રાત્રિ,
ત્હો યે ન દે દિન વિલાસસૂનો વિધાત્રી;
નિદ્રા નિવારી સૂખિ ! જો નયને રસીલે,
બ્રહ્માંડ ભવ્ય પ્રભુભાવ વિશે જ ઝીલે.

આછેરું અંગ અજવાળી ઉમંગરંગે,
મીંચી નચાવી શુચિ પાંખ ઝીણા તરંગે,
કો મંદ મંદ સુકુમાર અનિલ આવે,
ને માનવીનું નવજીવન જો ! જગાવે.

એવો જગાડી જીવ, ને લઇ સ્નેહઝૂલે,
રેડી રસાંજલિ રસાત્મનને પ્રફુલ્લે,
ગેબી હસન્ત સખિ! શોભન નેત્ર ત્હારૂં
ચુંબી ફરી ફરી પ્રિયે! ઊંડું અંતર માંહિ ધારું.

બે દર્શન

રમ્ય લહુરિઓ હૃદયની હ્હાસે,
મરકલડાં ભરી કાન્તિ વિકાસે;
સુતનુલતાના આદર મધુરા
બોલે ! આ શાને ?

* * *

આત્મન્ લળી લળી પાલવ ઢાળે,
લોચન કંઇ કંઇ પ્રશ્ન નિહાળે;
દીન વદનના અનિમિષ ટપકા
બોલે ! આ શાને?

લગ્નતિથિ

વૈશાખની શશિમુખી, સખિ! પંચમીનો
છે આજ દિન તુજ ને મુજ લગ્ન કેરો:
મોંઘો વળી વળી હુલે! પ્રતિવર્ષ આવે,
ને વિસ્મર્યું સ્મરણ કાંઇ રસીલું લાવે.

કોલાહલે મનુજજીવનને ભરીને
ગંભીર ઘેરૂં ભવસાગર કાંઇ ગાજે:
એ ગાન પી વિચરતી મનુ કેરી સૃષ્ટિ
પ્રારબ્ધપંથ ધપતી પ્રભુના પ્રયાણે.

તું ખેલતી ફૂલવતી તટવાટિકામાં,
હું ઊગતો તટ તણા ગિરિરાજ ભેદી;
હા! એકદા ધવલ વેળુ વિશે કિનારે
ભેળાં મળ્યાં, અણચિંતાં રમવા જ લાગ્યાં.

કીધાં પછી સુભગ મન્દિર કલ્પનાનાં,
ત્હેમાં અનુપ રસની પધરાવી મૂર્તિ:
વ્હાલિ! તૃષાજ્વલિત લોચન એમ ઠાર્યાં,
ત્હો યે ઊણું કંઇક અંતર માંહિ ભાસ્યું.

ઊઠ્યાં, ઉઠાડી દૃગ આપણી પૃથ્વીમાંથી,
દીઠી વડી જીવનના જલધિની ઉર્મિ:
જાગ્યું કંઇક સખિ! દર્શન એહ લેતાં,
જાગ્યું અમોલું કંઇ ભાવવતું અનામી.

દીધો કરે કર, વર્યાં વર ઉચ્ચગામી,
ને આદરી રસિલિ! આચરવા પ્રતિજ્ઞા:
સંઘટ્ટી ચન્દની ઘડી મનવેગી હોડી,
ત્હેમાં મહાસફર સારવવા ઠરાવ્યું.

વ્હાલી! વસન્ત જતી જીવનની વહે છે,
સંજીવિની પ્રબલ શક્તિ હવે શમે છે;
ને મંદ મંદ પડતી દગ ઊર્ધ્વગામી;
ત્હો યે હજી જલધિ ઊતરવો રહ્યો છે.

શું શું કીધું? નથી નિરર્થક સન્ધુ જીવ્યાં;
જો! વેળુમાં ભવપટે પદપંક્તિ પાડી;
રહેશે ઘડીક, ઘડી કોઈકને જણાશે,
ને સારગ્રાહી જન આશિષ કોક દેશે.

—⊱◆□◆⊰—

વિસ્મરણ

ઝીણું ઝીણું ફોરે નવરંગ ફૂલડાં રે,
    વિલસે વનિતાઓનાં વૃન્દ જો;
મધુરી કલા કલાપીની ડોલતી રે,
    પ્રગટે વસન્તનો આનન્દ જો:
    ત્ય્હારે સખિ ! મુજને વિસરી જજે રે.
ઝગમગતા કંઈ સુન્દર વ્યોમમાં રે
    છબીલી ઘનની છાયા છાશે જો;
વીજની લતા ચમકશે કંઠમાં રે,
    આર્દ્ર હૃદયમાં વિલીન થાશે જો:
    સખિ! ત્ય્હારે પણ સ્મરણ ન લાવતી રે.
તજી દિક્પાલવ સુભગ પયોદનો રે
    આછી ચાંદણીઓમાં રમતાં જો
નિર્મળ કાન્ત શરદનો ચાંદલો રે
    અમી પાશે, તે પીતાં પીતાં જો,
    બાલે ! જગ ઝીલતાં ભૂલી જજે રે.
ઉપવન વિલાસનાં નન્દન સમાં રે,
    ઘટા ગજવતાં રસિક વિહંગ જો,
પ્રિયનયનોમાં પ્રિયતમ ડોલતા રે:
    સુખની સુન્દરતાના રંગ જો,
    ત્હેમાં રમતાં ન સખિ! સંભારતી રે.
પણ સખિ !—
પણ કદિ પ્રેમહીંડોળે હીંચતાં રે
    હસતું નેત્ર સહજ જરી નિરખે જો

આશા—સ્નેહભીનું રસબાલુડું રે
મૃત્યુ પીને સ્મશાન સિધાવે જો;
એ અવસર બાલે ! સંભારજે રે.
કદિ કો ઘનવીંટી કાળી રાતમાં રે
વીજખંડ સમી ચિતા ચમકશે જો,
વન છાયાના કાળા ચોકમાં રે
ઊડતા આત્મન્‌પગલાં પડશે જો:
તે તુજ રાત્રિ વિલાસભરી જજો રે.
પણ પછી કદિક પ્રભુમન્દિરમાં રે
છૂપલાં અન્તર્દ્વાર ઉઘડશે જો,
ને સખિ! નિમિષ હૃદયના ધામને રે
પ્રભુનું નિર્મળ તેજ સુહવશે જો:
સખિ! તે સમય મ્હને ન વિસારતી રે:
બાલે ! પ્રભુપળમાં ન વિસારતી રે.

—◻◻◻✲✲◻◻◻—

(૨૯)

વિયોગ

૧

અયિ અભ્રયૂથો !
શીદ વ્યર્થ મથો ?
નહિ ચક્ર ચ્હડું નભમંડળને;
રસકોયલડી
તિમિરે છો બૂડી
ચૂમી ભાવિ સમા જગઅંચળને.
શુભ વ્યોમપ્રભા ત્હમને શુભ હો,
તિમિરે અમ આત્મવિહાર રહો.
ક્ષિતિજે નમતું જલ ઝીણું પૂર્યું,
ઝૂલતું ઝૂલતું ઉભરાઇ ગયું:
પણ જો ! વ્રતિની સરિતા અતલે
હસતી રમતી રસતૃપ્તિ ઝીલે.
ઘન ! જા, અયિ ! જા, તુજ તાંડવ ઘોર સમું કદી હું
નહિ નૃત્ય કરું;
જરી જો ! તમરાજની પાંખ નીચે જગ રાચી રહેલ,
હું કેમ ડરું ?

૨

પ્રિય રમ્ય સખિ !
ઝીણું 'પ્રેમ' લખી
રસતીલી મીટ મુજ મુગ્ધ ઉરે,
ડૂબવું જ ગમ્યું !
ડૂબ તો અશમ્યું,
રસપ્રાણ ભલે મધુરું શું ઝૂરે.

પ્રિયનો કદિ વિશ્વવિયોગ થશે,
કંઇ બુલબુલ ગાન મીઠાં રડશે.
રસઆંખડલી પછી ના નિરખી
કંઈ અશ્રુ વહે તુજ નેત્ર, સખિ !
પ્રિયલજ્જિત મુગ્ધ હલેતી રમા !
મુજ ભાવ સ્મરી કદિ નિન્દીશ મા.

અયિ જો ! અલી જો !
ઘનમંડળ પાછળ થાય વિલોપ સુચન્દ્રકલાઃ
સખિ ! પાલવડો ભીંજવ્યો ઘડીમાં,
જલબિન્દુ ઝરે તુજ રમ્ય હુલા.

૩

તમરાજ ! અહો !
હજી દૂર રહો,
નથી પ્રાણ દીધો તમ પાર્ષદને;
નથી પાપ પીધાં,
નથી દોષ દીધા
! પ્રિયના રસનિર્મળ પાલવને.
ભરી નેત્ર વિશાલ વિયોગ સીંચે,
ત્યમ પ્રેમ વિકાસી–વિકાસી હીંચે.
તિમિરે રમ કે રમ ચન્દ્ર વિશે,
જગતે અમ આત્મવિહાર થશે.
મુખપાંખડીમાં રસતૃપ્તિ દીપો,
તુજ દીપ્તિજલે મુજ આત્મ છીપો!

અયિ જો! સખિ જો! ઊંડી વ્યોમખીણે
ઝીણી છાઇ ઉષાની ગુલાબી પ્રભા;
તુજ શ્વેત દ્યુતિ પૂજતાં ત્ય્હિં પ્રેમઝૂલે
ઝૂલતાં રસીલાં કો ઉભાં!

—⊱◆□◆⊰—

પંખીડાં

પધારો, પંખીડાં પરદેશવાસી હો!
પધારો, મોકળી છે અમ અગાસી હો!
કુશલ છે ત્ય્હાં પ્રજા ને સૌ પ્રજાના પાલ?
કુશલ છે, સર્વ ત્ય્હાં મિત્રોની રાશી હો?

કુશલ વાયા અનિલ પન્થે પ્રભુપ્રેરેલ?
કથા કંઇ તો કહો, વ્હાલાં પ્રવાસી હો!
કહો, ઘાટી સખા! કે પાતળી રજની?
પ્રભા કેવી મધુરમધુ ત્ય્હાં વિલાસી હો!

પધારો, આગળા ઉઘડે છ અન્તરના:
વિરાજો દેવસંગે, દિવ્નિવાસી હો!
પૂજીશું દેવ સમ, પૂજીશું કુલ સાથે:
વીંઝી પાંખો ઉડાવો રજ સુવાસી હો!

અને-કાંઇ ખબર દેશો સખી કેરી?
ત્હમે આવ્યાં છતાં યે શું ઉદાસી હો?
પધારો, પંખીડાં! મુજ પ્રાણવાસી હો!
પધારો, મોકળી છે ઉરઅગાસી હો!

⊱◆□◆⊰

ગુલાબની કળી

૧

ઝીણી શી સરિતાની રમે લહરી,
    અલી ! નાચતી ત્‌હ્યાં સ્વછબી શું જૂવે ?
નિજ કાન્તિ ગુલાબી સ્ફુરી મધુરી
    રસમત્ત કળી ! જલ માંહિ સૂવે ?

૨

ચૂમીને તુજ લજ્જિત રક્તિ અનિલ
    સખિ ! રસમૂર્તિ ઝીણી ઝૂલવે:
ફરકી ફરકી તુજ તેજસ નેત્ર
    કલા રસિલા પ્રિયની ભૂલવે ?

૩

કંઇ તારકકુલ ઝીલે જલમાં
    તુજ રમ્ય મનોહરતા પૂજતું;
કરવૃન્દ વિલાસિની ચન્દ્રકલા
    વરસે તુજ મુગ્ધ પ્રભા ફરતું.

૪

શશિકાન્તિ મુખે કંઇ રમ્ય સરે,
મહીં ત્‌હારી ય મન્દ સુરેખ તરે,
    અહીં આપણી એ સખી હોત
રસીલી ! ત્‌હને હું ધરાવત દેવીઉરે.

૫

કંઇ શાશ્વત પ્રેમમણિની લતા
    મૃદુ કંઠ, પયોધરમાં રમતી;

રસનિર્ઝર, જીવનદાયી અમી
સખિ ! તે પર તું ય હતે હસતી.

૬

નવપ્રેમ તણી સુકુમાર ઉરે
નવરંગી સખિ ! રસઊર્મિ સ્ફુરે;
તુજ પાંખડી ત્હ્યાં સુપ્રભા ઝરતે
તરતી રસિકે ! રસલોલ પૂરે.

૭

સખિ ! ત્હ્યાં સઉ સ્નેહસખા મળતેઃ
તું, હું, ને સખી, ને તુજ રમ્ય અનિલ;
મીઠાં પછી પ્રેમગીતો તણી ઝીલ
ઢળી ઉછળી છવરાઇ જતે.

૮

પણ ક્ય્હાં ? અયિ ક્ય્હાં ? સખિ ! એ દિન ક્ય્હાં ?
જીવનોત્સવ ક્ય્હાં ?–પ્રણયોદય ?
પ્રાણસખીની કીકી પ્રિયપ્યાસી નિવાસી થયું પ્રણયીમય ?
રે સખિ ! એ દિન ક્ય્હાં ?

૯

સખિ ! નેત્રથી અશ્રુ વહ્યાં ?
જઇ જો ! ધસતા જલમાં ભીનું આનન;
વિશ્વ ઉરે પગલાં મૂકતું, જઇ હું ય ઉડું રણ ને વનઃ
એ સખિ ! ભાગ્ય રહ્યાં.

૧૦

સખિ ! ભસ્મ હું ચોળું ભલે:
વનવાસ વિહાર ખલે:
રસભેખ વિશેષ ભજે:
અહાલેક અમીર સજે:
પણ પ્રાણ વસે પ્રિયનો મુજમાં, સુરસાલ કળી ! શું ય તે કરશે ?

૧૧

પ્રિયઆત્મન્ ભસ્મ સજીવ કરી જડતા અણુરેણુની સંહરશે;
પ્રિયઆત્મન્ તેજ તિમિરે ભરી ઉર, આશ્રમ, વિશ્વ ઊંડા ભરશે;
પ્રભુમાં–પ્રભુના જલમાં પ્રિયસાથ તરાવી ભવોદધિને તરશે;
ન દીઠું, ન સુણ્યું, અણકલ્પ્યું સખિ ! પ્રિયઆત્મ અનેરું કંઈ કરશે.

—✻◆□◆✻—

બ્હેનનું ગીત

મંગલ ઘડી સોહે છે, વીરવર! વરઘોડે ચ્હડો,
ઢળી ઢળી મંગલ પદ વાજીન્ત્ર વહે માધુર્ય;
વધાવે વનિતાઓ ગીત ગાઈ અખંડ સુહાગનાં,
અલૌકિક તેજ પૂરી મુખડે અભિષેકે સૂર્ય:
દિશ દિશ સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હડો.

રચિયો સુવર્ણમંડપ નિર્મલ નીલ આકાશમાં,
ઓપે રજત અટારી સુમધુર ચન્દ્રાકાર;
આંખલડીમાં અમી આંજીને દેવકુમારિકા,
કરમાં ધારી ઝારી, વરસે અમૃતધાર;
દશ દિશ રેલે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હડો.

ઉડુમણિ ગૂંથી સન્ધ્યાએ શણગાર્યાં બ્રહ્માંડને,
રસનાં ઝરણ સુહન્ત રમન્ત ગગન મોઝાર;
ભરી ભરી ચંચુ સુકોમલ પિતૃલતાને સીંચજો,
પિતાનું અક્ષત રાખો કુલ, કન્દર્પકુમાર!
દિશા ભરી ગાજે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હડો.

પેલી ડોલે ને ઝૂલે તરુવરની છાંયડી,
ફૂલડાં હીંચે રસે, સુખશીતલ વાય સમીર;
નચાવી નયન ત્હમારી વીરવર! નિરખે વાટડી,
લળી લળી પન્થ નિહાળે કન્થ કુમારી અધીર:
શમાવા દીધે અધીર સખીની વીર! ઘોડે ચ્હડો.

મીઠડાં મુગ્ધ હસન્ત કુમાર નયન ફૂલડાં સમાં,
મંગલ સ્મિતશોભા શું વિશાલ લલિત લલાટ;

વિરાજે વચમાં ચન્દ્રક શાશ્વત શશિસૌભાગ્ય શો,
લાવો વીર! ત્રિલોકતિલક તે ઘરને ઘાટ.
  કુલના ગોખ સુહાવા વીરવર! વરઘોડે ચ્હડો.
કાન્ત કનકની લટ લટકે કંઇ કર્પુરભાલમાં,
કિલકિલ કોકિલકલકેલિ ભરી કુંજાગાર,
બલજ્યોતિ શા બાલ, સુભગ સ્નેહમધુર બાલિકાઃ
સઉ પ્રગટે છે વીર! ભાવિ કેરા ભંડારઃ
  વિધિના સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હડો.
લાવો તેજપ્રભા, લઇ આવો કેસરવેલડી,
લાવી રોપો કુલમાંડવડે વીરવર! આજ;
અમીશીલ છાયામાં બેશીને અન્તર ઠારજો,
વૃદ્ધ વડિલ, ભગિની ન પણ વિસરશો, વરરાજ!
  સુન્દર સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હડો.
ગંભીર સાગરપૂર ગરજે છે ભરી બ્રહ્માંડને,
અનુપમ તટમાં સુમનસુહન્ત લીલાશ છવાય;
ઉજ્જ્વલ કપોતકુલ વનમાં વસતાં વિધુવૃન્દ શાં,
સુધારસ સારવતાં ભરી પાંખ પીએ ને પાયઃ
  સુધામય સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હડો.
વિચરે વ્યોમ વિશે શશિબાલા વિમલ વિલાસમાં,
નિરન્તર પિતૃને પરિવાર પ્રસારે પાંખઃ
સૃજવા સ્નેહગૂંથ્યા મંડપ તે પરમ કૃતાર્થ છે;
વિહાર વિલાસ વીરા! સૌ હૃદયની સલૂણી સાખઃ
  સોહે સ્નેહભર્યા મનુમંડપ, વીર! ઘોડે ચ્હડો.

વિરાજે વિશાલ નભ ઘેરીને વીર ! મુજ તાતની
મોંઘી મેઘાડમ્બર સરિખી શુચિ કુલલાજ;
ત્હેને સાચવજો, સોહવજો, વીર ! વધારજોઃ
અમારી અક્ષત કરજો કુલકીર્તિ, વીરરાજ !
સોહે છત્ર ધવલ વર શીર્ષ, વીરા ! ઘોડે ચ્હડો.
પ્રિયજન મન્દ હસી શીલ હાસ વધાવે નેત્રથી,
હું ય પણ કુંકુંમઅક્ષતથાળ ભરી પૂજીશ;
માતાનાં, વીરનાં, સખીનાં વત્સલ નયનો ઠરે,
પિતા પણ જો ! પ્રભુદ્વારથી આપે છે આશિષ:
દિશા ભરી સોહે છે સોહાગ, વીરા ! ઘોડે ચ્હડો.
મનોહર મહિમાવાન નયનમાં મધુર વિહાસતાં
વિલાસે દેવમણિ, પ્રભુનાં ઝલકે ઝલકાર;
વિધુમુખી કુલવધૂની રસસુધા અખંડ સુહાગિણી,
લઇ આપો મુજને વીર ! શોભાશોભનહાર:
દશ દિશ સોહે છે સોહાગ, વીરા ! ઘોડે ચ્હડો.
મંગલ પ્રભુમન્દિરની સુશીલ પ્રભા શી પ્રકાશતી
પિતામાતાનાં સ્નેહઅમી પી ખીલતી આજ
વિકસતી સખીની–પ્રિયની આશાઆંજી આંખડી
ત્હમારી અક્ષત રહેજો કુલલતા, વીરરાજ !
દિશ દિશ સોહે છે સોહાગ, વીરા ! ઘોડે ચ્હડો:
મંગલ ઘડી સોહે છે, વીરવર ! વરઘોડે ચ્હડો.

—⊰◆□◆⊱—

ધણ

ઊગ્યો સૂરજ જો લીલૂડા વનમાં રે,
ઊગ્યો-ઊગ્યો સરવર-ગિરિવરને તીરે.
જાગ્યાં ઘેરી ઘટામાંનાં પંખેરુ રે,
જાગ્યાં-જાગ્યાં મેના, પોપટ, મોરલા.

ધણ લઇ ચાલ્યા વનમાં બાલ ગોવાલો રે,
ગાયો લઇ જાશે રે આઘી સીમમાં.
ફરતો ફાલ્યો આંબલિયાનો ફાલ રે,
શીળો રે સરવરિયા પરનો વાયરો.

ધણ ચરશે લીલમડું ઘાસલવિંગ રે,
સરવરનીર પીશે ને નીરમાં ઘૂમશે.
ઘાડાં જામ્યાં જાંબુડીનાં ઝાડો રે,
ત્હેને શીળે ધણ વેરાતું ઢળી જશે.

દૂરના સરવર ભરતા ઝરણાં જેવો રે
ગીતડાં ગાતાં નાદ રાયકા રેલશે.
આંબાની મંજરીઓ ખાતી કોયલ રે
વસન્તની વાંસલડી સરિખી બોલશે.

-મા છેડીશ તું આજે ત્હારી વેણુ રે,
પ્રભુનાં ગીત વનવનથી વહી ત્હને વધાવશે.-

ચીલામાં ચળકન્તા મરવા વીણી રે
છાંયે બેઠા રાયકો ભાત આરોગશે.
વૈશાખે વંટોળ ઉન્હાઘખ વાશે રે,
ધૂળનાં વાદળ રચશે વનના વાયરા.

બળતાં કિરણોના વરસાદ વરસશે રે,
બળશે ધરતી, બળશે પ્રાણી, પાંદડાં.
વિયોગ શો કંઇ ધોમ ધખે આકાશે રે,
સૂકવશે સૃષ્ટિ, રસ આંબે સીંચશે.

ઉડતાં પંખી ડાળે ભેળાં થાશે રે,
વિસામે વિરમશે જગના પન્થીઓ.
કડવી લીમડીઓની મીઠી છાયે રે
રૂમાલના ઓશીકે રાયકો પોઢશે.

કિલકિલ કરતાં વ્હાલપડાં પંખેરુ રે
વ્હાલા ગોવાળ હાલરડે ઊંઘાડશે.
લળીલળી નમતી ફૂલવતી નીચી ડાળો રે,
પોઢયા ગોવાળ ઉપરથી માંખ ઉડાડશે.

લીલમછમ પલ્લવમાં ઠરતો વાયુ રે
થાકેલા ગોવાળનો થાક ઉતારશે.
–અંકોરી લે પાલવ ત્હારો ઉડતો રે,
વસન્તના પાલવની લીઝુંત લે ઘડી.–

નમતો પ્હોર થશે ને સૂરજ નમશે રે,
વાદળિયા સરવરમાં લ્હેરો આવશે.
તટના ઘાસ વિશે મધમાંખ ગગણશે રે,
પાળોને શણગારશે બગની વેલડી.

તરુવર કરતાં વાધી ત્હેમની છાયા રે,
પશુપંખી પણ લાગ્યાં મદભર ડોલવા.
પોઢ્યા રાયકા આળસ મરડી ઉઠ્યા રે,
ઉઠીને વગાડી ચતરંગ વાંસળી.

આઘી આઘી ખોમાં વળતી ગાયો રે
વાંસલડી સાંભળશે, ટપ ત્ય્હાં ઊભશે.
જળજળનિર્મળ કમળો છૂંદતી ભેંશો રે
વાંસલડી સુણશે ને જલને ત્યાગશે.

–જો ! જો ! ઘેરા ભવયમુનાતટ રમતા રે
અનહ્દ રે ! વગાડે ગોવિન્દ વાંસળી.
સુણ, સમજ, આચર એ ગીતના ભેદો રે,
પશુથી યે પામર શું આપણ માનવી ?–

સ્હાંજ પડી, આ તડકા કુમળા થાય રે,
સૂરજ પણ ધરતીના ઉરમાં ઢળી પડ્યો.
ક્ય્હાં છે ધણ ? એ ક્ય્હાં છે બાલ ગોવાળ રે ?
ક્ય્હાં છે વાંસલડી એ વનવન વીંધતી ?

માત્ર સરોવરજલમાં રમતાં ભાળું રે
દોડતી વાદળીઓના ભૂખરાં લ્હેરિયાં.
–આછા ઘૂંઘટ ઉઘાડ, વદન વિકસાવ રે,
વાદળીઓને વેર, પ્રગટ મુખચન્દની.

પ્રિયતમપ્રિય જોઇ લોકડિયાં લજ્જાશે રે,
વસન્ત તો પાંખડીએ પ્રેમ વધાવશે.
–ધન્ય નયન ! શું હાસ્ય વિરલ ! હું પામ્યો રે ?
આશિર્વાદ હૃદયમાં ઉભરાતા ઝીલ્યા.

બાલકમલસૌભાગ્યસુધા મ્હેં પીધી રે,
ધણમાં નવ એ દૂધઘડિયાં લાધ્યાં મ્હને.

જન્મતિથિ

વીત્યા કંઇક દિવસો પ્રભુ ! પૃથિવકુંજે,
વીતી અનેક ઘડી ત્હારી સ્મૃતિ વિહોણી;
ત્હારે પદે રવિની મંડલિ રાસ ખેલે,
ને જન્મયોગગીત ગુંજતી આજ સ્મૃતિ જગાવે.

દીઠી અનેક વિધ સુન્દરતા સુહાતી,
દીઠા વિવિધ રસના શણગાર રમ્ય;
બ્રહ્માંડ દીઠું ધરતું વર સ્નેહશોભા,
ને એમ વર્ષ વીતવ્યાં કંઇ ત્હારી કુંજે.

તે પ્રેમતેજ દીપતા તુજ આશ્રમોએ,
ત્હારા વિલાસ–વિભૂતિભર મંડપોમાં
શોધે કઠોર કંઇ નિગ્રહ માનવીઓ,
શોધે મહાનિયમ સંયમના નિગૂઢ.

ડોલે વસન્તવનમાં મધુ મંજરીનું,
ને કોકિલાની રસીલી કલકેલિ બોલે;
ત્ય્હાં દાખવે રસઢળી સહકારડાળે
વૈરાગ્ય ને વ્રત વિરાજિત ભિખઘેરા.

હીંચે તરંગ ગગને રસચન્દ્રિકાના,
ને આંખડી તુજ કલા મધુરી નિહાળે;
ત્ય્હાં યે બિછાવી તમપાટ ભૂરો ઊંડેરો
શોધે સીમા મનુજ તેજની અન્ધકારે.

સૌન્દર્ય શ્વેતવધુ જ્યહાં વિલસે વિલાસો,
સ્નેહાબ્ધિ જ્યહાં લહરતો વિહરે વિહાર,
તે પુણ્યમંડપ વિશે વ્રતરાજ સ્થાપી
સૌ રમ્યતા વિરસના જલમાં ઝબોળે.

* * *

વર્ષો કંઇક વીતવ્યાં પ્રભુ! ત્હારી કુંજે,
પેલી રમે રવિની મંડલી તેજરાસ;
તે રાસમાં હું ય રમ્યો રસનો રસીલો,
તે તેજમાં રસિકડાં પ્રિયને રમાડ્યાં.

કુંજે પ્રમત્તમધુ મંજરી વીણી વીણી
માલા ગૂંથી મધુરી કોકિલને વધાવી,
ખેલ્યા વિલાસ, કંઇ નૂતન ખેલ વાંછ્યા:
હા! સર્વમાં પ્રભુ ત્હને સહસા વિસાર્યો.

પાળ્યાં નથી નિયમ સંયમના અનેરા,
કીધાં નથી વ્રત મહાન વિશુદ્ધિ કાજે;
શોચ્યું જરી ન સહુ તે જનશુદ્ધિ અર્થે,
શોચ્યું: હહા! પ્રભુ! ત્હને સહસા વિસાર્યો.

આનન્દ, યૌવન, વસન્તલીલા વહન્તાં
વર્ષો વીત્યાં કંઇક જીવનનાં સલૂણાં;
બ્રહ્માંડ શોભ્યું, તુજ કુંજની કાન્તિ શોભી,
શોભાસરે પ્રભુ! ત્હને સહસા વિસાર્યો.

આજે બધું સ્મરણમાં નીતરે છૂપેલું;
હા! તેજગોલ રસિયા રસરાસ ખેલે,

ને જન્મયોગગીત ગાઇ મ્હને જગાડે:
આજે સ્મૃતિ નયનથી નીતરે ઉછંગે.

ધારી પ્રભાભર સુહન્ત વસન્તવસ્ત્રો,
રાસેશ્વરોની મળી મંડલી વ્યોમતીરે;
ને ગીત ગાય મધુરાં શુભ યોગ કેરાં:
લાવણ્યલોલ ગીતડું સુણું એ અનેરું.

'સૌન્દર્યશ્વેત વધુ જ્ય્હાં વિલસે વિલાસો,
સ્નેહાબ્ધિ જ્ય્હાં લહરતો વિહરે વિહાર,
તે પુણ્યમંડપ વિશે વ્રતરાજ રાજે;
ત્ય્હાં પામવો પરમ તે મહિમા પ્રભુનો.'

* * *

પ્રાયશ્ચિતે કઇ વિધે પ્રભુ! પાપ ધોઉં?
તો જોઉં સંતત પ્રકાશ સમીપ ત્હારો?
પી પ્રેમનેત્ર પ્રિયનાં, ઉર ધોઇ ધોઇ,
ત્હારી જગાવું ધુનિ, દર્શન તો દઇશ?

કો તેજમંડલ અનુપમ ને સુહાગી
માંગલ્યકારી પ્રિયને મુખડે વિરાજે:
એ ધોય વિશ્વવિષ, ને જગની તમિસ્રા;
ધોશે ઊંડો હૃદયનો મુજ અન્ધકારે.

સૌભાગ્યકોર સરિખી ભ્રૂકલા ખીલેલી,
ઉલ્લાસવાહી પ્રિયનાં નયનો રમન્તાં;

ને નાચતાં ઝબકનર્તન પ્રેમમીઠાં:
કર્તવ્યસાર સહુ એ મીટ માંહિ નાચે.

ફોરે પરાગ નવવલ્લરીઓ વસન્તે;
આનન્દહેલિ રસરંગિત વ્યોમ પ્રેરે;
ચન્દ્રાની રેખ ઝલકાર ઝગે ઝીણેરા:
કર્તવ્ય પ્રેમમીટથી પ્રભુ ! ત્ય્હાં હું પીશ.

વૈરાગ્ય ખેલું પ્રિયસંગ વિશુદ્ધિખોળે,
ને સ્નેહને સદન ત્યાગની ઝીલ ઝીલું;
કર્તવ્યસાર રસપૂજનમાં સમાય:
એવું પ્રભો ! જીવનને રચજે રસીલું.

સોહે પ્રભાતશીલ નિર્મળ પ્રેમશોભા,
આકાશકાન્ત મહિં ભક્તિની છાંય ફૂબી;
એ પ્રેમભક્તિસરમાં ઊજવું પ્રવૃત્તિ:
ત્હારી પ્રભા શું પ્રભુ ! જીવનને રચજે રસીલું.

—⊱—

પધરામણી

સખિ ! જે પૂર્યું પ્રેમમન્ત્રમાં,
મધુરું, ને રસીલું, પ્રભાવતું,
જગના સુખરૂપ જન્ત્રમાં
નથી તે તો ક્યંહિયે જ ભાસતું.
શતધા, શતકોટિધા સખિ !
કુલસૌન્દર્ય રસાત્મસાથને
પટ જીવનમાલને લખી
સરલે ! ભ્હેરવ પ્રાણનાથને.
તરશી સખિ ! ત્હારી આંખડી
રસપાને ઠરશે નિરન્તર;
તપતે જગતે અમીઝડી
ગૃહ ત્હારું ઝરશે સુસુન્દર.
સુપ્રભા સુખદ્વારમાં તરે,
ઉઘડ્યાં, જો ! ભવનો પિયુજીનાં;
કલકેલિ ય બાળુડાં કરે,
ઉર ઢોળે અભિષેક માજીનાં.
સખિ ! દૃષ્ટિ ભીની તું વાળી લે,
પરદેશો ભમતી સૂને ઉરે;
ઉજળાં ભવનો નિહાળી લે,
સખિ ! આવ્યા તુજ નાથ મન્દિરે.

પત્રવાંચન

અહુ પ્રીત શી ! અહુ હેત શું ! અહુ કશો અન્તર ઉમળકો !
શું પત્ર આ ! શું શબ્દમાં ! શું મૃતક કરથી એ લખ્યો !

ક્ષર સમા અક્ષર વ્હાલ જીરવે ! તુચ્છ લીંટે પ્રેમ શો !
શું ચીંથરા પર સ્નેહ પૂર્યો ! નયન ! ખોટું શું વદો ?

એ પ્રાણપતિનું હૃદય છે, એ આત્મનાં ભવનો નર્યાં,
એ ભવનમાં રમતી નિરન્તર સુન્દરીથી છે ભર્યાં.

એ વાદળી ઝરતી અલૌકિક જલકિરણ શી ફરફરે,
એ સેર કેરા ઇન્દ્રધનુમાં રાજતી પ્રિય ઝળહળે.

એ માંડવાની વેલડી, સુપ્રફુલ્લ ફરકે ફૂલકળી,
મુજ પ્રાણ છાંટી છાંય ઢાળી શીતળ કરતી બ્હેનડી.

મુજ ઉર ઝીલતી કંચુકીની ભાતડી પ્રિય તું જ છો,
મુજ સાડીમાં રહી શોભતું–શોભાવતું ગુલ તું જ છો.

છો આવ–આવ અવાય ત્યમ, મમ બ્હેન ! ભેટું વ્હાલથી,
લાડન્તી લડતી આવ, ચાંપું હૃદય સરસી લાડથી.

તુજ જીવનકારણ, બ્હેનડી ! મુજ જીવિતકારણ એક છે,
પરદેશવાસી પ્રાણનાથ–પ્રવાસી પંખીદેહ છે.

પરદેશથી ત્હને પાડવી, પરદેશ મૂકી પતિ મ્હને ગયા,
છો, આવ, સખિ ! તુજ દર્શ પછી ઘડી નાથ પરદેશે રહ્યા.

કરડા જગતકર્તવ્યથી કરડી નજર પ્રિય શીખિયા,
પણ તુજ સમી વૃષ્ટિ વરસતા મેઘ નભ ઘડી છો રહ્યા.

તે સ્નેહસુન્દરનું હૃદય તુજમાં વસે-હું જોઉં છું,
મુજ ઉર પણ તુજમાં-અલભ્ય અભેદવતી હું સ્હોઉં છું.

શણગાર એહ સજાવી પ્રિયને તુજ સમી સખી મોકલું,
મુજ પ્રાણનાથ વધાવી લેશે પ્રેમજલનું એ કણું.

હું શું લખું! હું ગુણહીણી! એ ગુણગભીરા નાથને?
સાગર સમોવડ લહરતો ક્ષિતિ મહાભાવથી ભીંજવે-
આ મંજુ કલવતી વેણુ તે શું મહાઘોષને શીખવે?

પણ વ્હાલવારિ નદી! ત્હારું જા નિધિમાં રેડને,
વિરતરી હસિત વિશાલ ઉર્મિ રમણ ઉછંગે તેડશે:
અભિષેકી, ચુમ્બી, ચાંપી, જા! ઊંડા હૃદયમાં સીંચશે.

—◻◻◻❖❖◻◻◻—

રસજીવનની ઝાંખી

૧

'અરે શાને ? પ્રિયે ! શાને ? અરેરે ! નથી શોભતાં;
નથી શું અપ્સરાસાથ આંસુડાં તુજ થોભતાં ?'

૨

સૌભાગ્યનું ઘેન વળી ઉડી ગયું,
પ્રત્યક્ષનું ત્ય્હાં જડભાન તો રહ્યું;
દિક્પ્રાન્તમાં સ્નેહસ્થળો નિહાળતું
શૂન્યાત્મ શું ચેતન કો ઉભું હતું.

૩

દીઠાં કો દિવસે સ્વપ્નાં અમોલાં અમીદેશનાં;
શોધે તે વિશ્વના પાટે રાજવી વનવેશમાં.

૪

'જ્ય્હાં ચન્દ્રિકાના દ્યુતિઘોધ ગાજતા,
ને આત્મના ઉદ્દયનો વિરાજતા,
મંજુસ્મિતો જ્ય્હાં પ્રિયના ખીલી રહ્યાં,
તે સ્વર્ગ શી રમ્ય શું પુણ્યભૂમિ આ ?

૫

'દીઠો પ્રેમ અનન્તથી ઉતરતો એ કાન્ત આકાશ આ,
દીઠું સૌરભતેજ સ્નિગ્ધ સ્ફુરતું એ અભ્રનું હાસ્ય આ;
ને દેવી તણી સૌખ્ય જ્યોતિ વીંટતી સન્ધ્યા સખી આ રહીઃ
જ્યોત્સ્નાની સરિતા તટે પ્રભુપ્રભા દીપી હતી-ક્ય્હાં ગઇ ?

૬

'અહા ! આકાશમાં અગ્નિ મોહને બાળતો હતો;
ગયો શું કજળી ! આ તો નિસ્તેજ ચન્દ્ર ઉગતો.

૭

'ઊંચા ઊંચા વ્યોમની મોતીડે જડી
સન્તોની પેલી ભૂરી ભૂમિમાં ઘડી
કો ઝૂલતા મેઘઝૂલે ઝઝૂમવું
રુડું રસાળું પ્રિય! સ્વપ્ન શું થવું?

૮

'દિગન્તની પછાડી, પ્રિયતમસ્મિત શી, સ્વર્ગગંગા રમે છે,
ત્હેની કુંજો ગજાવી ગહન મધુર કો વેણુ વાયુ ચૂમે છે;
ત્ય્હાં સ્નેહામ્બુતરંગે, રસરવસ્ફુરણે, ચન્દ્રના હોડલામાં,
ભીંજ્યાં, વીંઝયાં, હિંડોળ્યાં, અલકલટ સમાં;
સર્વ શું સ્વપ્નભામા?

૯

'નથી આ શોભિતા આરા પુષ્પશય્યા ધરાવતા;
નથી આ નિર્મળાં નીર સખી હૈયે તરાવતાં.

૧૦

'પેલા અમારા અમીદેશ ઉપરે
કાળાં કદી વાદળ વિધિનાં ફરે,
તો ભૂખરી માધવિકા વિશે જતાં,
ને પ્રેમનું પીયૂષ પામતાં હતાં.

૧૧

'કો રાતે સખિ તારિકાની રુપલા વેણી ગૂંથાતી હતી,
ને ફ્ય્હારેક ઉષા સુવર્ણ વિખરી કલ્લી સમારાવતી;
સન્ધ્યાએ કદિ રમ્ય મેઘધનુષે રંગો ઘડી પૂરતાં:
એવું ઉત્સવજીવને–હતું–ગયું–હા! રમ્યની ક્રૂરતા!'

૧૨

'અરે ! શાને? સખે! શાને? સુખડું હાથ આવશે;
સ્થંભશે ઝબકારા ચે, ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા થશે.'

૧૩

આકાશની શ્યામલ વાલુમાં રમી
તે ચન્દ્ર ઝીણી દ્યુતિધાર રેડતો;
ત્ય્હાં આત્મદેશે રતિપાટ રાજતી
પ્રાણેશનો, ચુમ્બન શો, ધ્વનિ થતો.

૧૪

સુણાતાં સ્નેહના શબ્દો ઘડી તો સાન્ત્વના વળી;
ઉકેલ્યા અર્થ ને જાગ્યો દ્વિધા વિયોગ ઉછળી.

૧૫

'ના ના, નથી આ સુખછાંયડી પડી,
ના ના, નથી આ પ્રિયઅશ્રુની ઘડી;
ભીનાશ વાયે ઉડુમંડળે નરી,
ને ત્હેમને ચાંદની સ્હોય છાવરી.

૧૬

'શું તે સ્વપ્નાં હતાં? કે પુનિત કિરણનાં
રમ્ય સત્યો ઉજાળ્યાં?
કે તે પ્રેમાર્દ્રતામાં અકળિત ઉગતા
સ્વર્ગના કુંજ ભાળ્યા?
મોંઘા દેશો રૂપાળા રસભર છબીલા
કે શું દેવાંગનાના?
ને ત્ય્હાં આનન્દઝૂલે અતિથિ ઝૂલવતા
દેવી કો છાનમાનાં?

૧૭

'વેરાતી તારિકામાંથી ચન્દ્રકલા શી હાસતી
હશે શું દિવ્વાસિની?–સ્નેહ સમી વિલાસતી?'

૧૮

નાંખી દૃષ્ટિ દિશાન્તમાં, કનકના સન્ધ્યાભર્યાં વ્યોમમાં,
ને નાંખી ચમકાવી ગન્ધવતી આ તેજોમયી ભોમમાં;
દીઠી ત્હો ય નહીં કહીં રસભરી તે પ્રેમની પાંખડી,
આવી પાછી નિરાશ મન્દ ઢળતી અશ્રુભરી આંખડી.

૧૯

'રહેશે શું તે સ્નેહ વિલાસનાં સ્થળો
અદૃશ્ય નિત્યે?–વિધિનાં મહાબલો?
સૌભાગ્યનાં સ્વપ્ન બધાં ઉડી જશે?
પ્રત્યક્ષ નિત્યે જડભાન લાવશે?
શું સ્વર્ગ શી સુન્દર ભૂમિ ના થશે?'

—※◆□◆※—

ભમરો

વસન્તવિભૂતિમાં ખેલન્તા રે ભ્રમરજી અયિ મદમીણા!
ધીરે ગજવ તવ ઝૂલન્તાં રે મત્ત મદનની વીણા.

કળિઓનાં સોનેરી કિરણ, હો મધુકર!
પ્રસરે છે લોલ પરાગ; રસિકવર!
અડધું ઉઘડતું હાસ્ય, હો મધુકર!
રસબસ સ્ફુરે અનુરાગ; રસિકવર!–વસન્ત૦

ભૂરા સરોવરની પાળે, હો મધુકર!
રાતાં કમળનાં વૃન્દ; રસિકવર!
ભીના એકાન્તે ત્ય્હાં રડજે, હો મધુકર!
દૂનાં મદનઆક્રન્દ; રસિકવર!–વસન્ત૦

સુખમાં ન ઉન્મત્ત થઇએ, હો મધુકર!
પ્રેમસન્તોનો ન પન્થ; રસિકવર!
આજે સૂકાં અમ હૃદય, હો મધુકર!
કાલે ભીંજવશે કન્થ; રસિકવર!–વસન્ત૦

સન્દેશો

પ્રણયની બાલિકાનાં દેવદર્શન ક્ય્હાં થાશે?
પ્રિયે! અણબોલ ઉર વાળી રહે તે સંખાશે.
અનિલ વ્હાલા! સખીને જા કહે જઇ સન્દેશોઃ
હૃદય થઇ કોટિધા ફૂલડાં ચરણમાં વેરાશે.
ભલે ત્હારાં છબીલ પગલાં કુસુમ શતધા છૂંદોઃ
સુકોમળ હા! સખિ! ચરણો રખે તુજ લચકાશે.
હલે! કંઇ વ્હેલું કે મોડું લખ્યું છે કરમાવુંઃ
વિરલ સૌભાગ્ય તુજ પદ ચુમ્બીને જો કરમાશે.
કુસુમપગથારમાં કદિ તો રસિકે! પગલાં મૂકી જોઃ
સુગન્ધોની ભભક ઉછળી નવલ ગીતડાં ગાશે.
પ્રતાપી આંખડીનું લોલ કદિ તો સખિ! અમી પાઃ
રહ્યું રસદેવિ! જીવન રસાલ લટકી તુજ આશે.
પૂરો બાળી હૂની મુજ ખાખ તુજ ફૂલક્યારીમાં;
કળીના લાજતા ગાલે 'પ્રણય' સખિ! વંચાશે.
અહા! દેખાય બેદરકાર કીકીનાં નૃત્યોઃ
સરળ હૃદયે રસિક મૂર્તિ કદી નહિ ભૂંસાશે.
નયન ત્હારાં પ્રીતમની શોધમાં છો ના ડોલે;
મધુર ફફડાટ 'પ્રિય' સુણતાં ઉરે તુજ સંભળાશે.
જગત ક્હેશે વિલુપ્ત થયું મનુજ, ત્હો યે, વ્હાલી!
પ્રિયાગીત ગુંજતો મુજ આત્મ તુજ ફરતો છાશે.

—※※※—

સિન્ધુને:–

શ્યામ ગહનતાના કણુ સમ તુજ તટે પડ્યા
શિલાખંડ, નિધિ ! ભીંજવ ભવ્ય કંઇ ગાનમાં રે લોલ;
દૂર રમે નીલ રજત પૂરમાં નાવડું,
ડૂબ્યું–ડૂબ્યું નિધિ ! તે ય ક્ષિતિજ અવસાનમાં રે લોલ.

વિમલ મેઘના રંગ, ગીત ચન્ડોળનાં,
શીળી ચાંદનીની પ્રેમસમાધિ અમી સમી રે લોલ;
પ્રિયનાં નવવિધ રૂપ સલૂણાં શોભતાં:
ક્રૂર નિધિ ! તુજ અનન્ત ગર્તે ગયાં શમી રે લોલ.

ત્હોય–ત્હોય રહ્યા મૃદુ મન્દ્ર નાદ નભ ચીરતા,
તારલિયા ઝૂલવતા અનહદ રેલમાં રે લોલ;
મૃત્યુને પ્રિય ફૂલડાં પછી તે બની રહ્યાં
ઘોર ગર્જના ભરી ઘનમંડળવેલમાં રે લોલ.

દિક્પ્રાન્તોમાં ઘૂમતા તુજ રવમાં પૂરી
પ્રિયના કદી સન્દેશા વીર ! આલાપજે રે લોલ;
ઘટ નભપટ સંકોરી, અમીની સેર શી,
પ્રિયની આંખડલીનાં દર્શન આપજે રે લોલ.

રમ્ય વ્યોમની પાર, અસીમ અવકાશમાં
અનન્તતાનું અદ્ભુત તેજ જઇ વસ્યું રે લોલ;
સુન્દરતાનાં ઉપવન ત્યહાં વિલસી રહ્યાં,
પ્રિયના ત્યહાં જઇ ઉછંગમાં કદી ખેલશું રે લોલ.

પ્રકૃતિસાગર ! સખી ચન્દ્રાની સુશીલા કલા
ભીંજવજે તુજ અનન્તતાના ગાનમાં રે લોલ;
તે ગીતભરી જ્યોત્સ્નામાં નિત્ય ભીંજાઇ હું ય
વિહરીશ પ્રિયના દૂર અઘોર અવસાનમાં રે લોલ;
-વિહરીશ પ્રિયના રમ્ય અઘોર અવસાનમાં રે લોલ.

—⋄◆□◆⋄—

ધીર સમીર

તિમિર ઝીણું ઝીણું ઉડે અનિલમાં ગેબી કોઇ નાંખી ભુરકી,
મધ્યરાત્રિનો પડ્યો દૂર વિસ્તાર શીતળ ફરફર વરસી;
નિદ્રાલીન જગતમાં કંઇ કંઇ શાન્તિસિન્ધુની લહર ઘૂમે,
મન્દ મન્દ ઘનરંગી તરંગો ભૂરા વ્યોમતટ ઊંડા ચૂમે.
એ રમતશ્રેણીને પૂર,
એ સતત લહરીને ઉર,
તે મહાછોળમાં તરે હોડલાં ઉર્મિશિખર ઘડી ઘડી ચમકી,
ને પણ દેખાયે, વિપળ છૂપાયે તેજબિન્દુ પળપળ પલકી.
જોતો એ તારકવૃન્દ,
નિર્દોષ કેલિના છન્દ,
કંઇ બાલ નયનનાં નર્તન, સ્વદેશ રમ્ય કલ્પતો ઉભો'તો,
ને દૂર ભવન મુજ સુખનાં ઉજળાં આશાકિરણે જોતો'તો;
કંઇ આવ્યો ધીર સમીર,
કંઇ શમ્યો પુષ્પમાં વીર.—
જ્યહાં દૂર ક્ષિતિજમાં તિમિરહૃદયમાં તેજ તારલા નીતરે છે,
જ્યહાં ઝાકળપટ પર પ્રભાઅભ્ર શી ઝલક આભથી ઉતરે છે,

તે તેજલોકને દેશ,
તે ગાનલોકમાં બેશ,
કો મંજુલ મંજુલ નર્તન્તી અંગુલી તન્ત્રીમાં ગુંજી રહી,
કંઇ ગગનકુંજમાં જગત્યન્ત્રમાં ગાનછલક પળ ઉછળી રહી.
જય જય તવ, ધીર સમીર !
જય, ચિરંજીવ થા, વીર !
હા! વિસ્મૃત પ્રિયની કિન્નરકલના આત્મતારથી જગવે છે,
વીર! લાવ લાવ રે ! ગાન મીઠડું, પ્રિય રસમૂર્ત કરે છે તે.

—※□◆□※—

આશા

ત્‍હારાં સખિ! નિરખવા નયનો મધુરાં,
ત્‍હારા જ્વલન્ત રસતેજ વિશે, સુબાલે!
સાનન્દ આત્મ ઝીણું ઝૂલવવા, રસાલે!
પાંખો ઉડે વીંધી સખિ! દિક્‌પ્રાન્ત ભૂરા.

નામાક્ષરો ઘૂંટી સખિ ! દિવસો વિરામ્યા,
ને રાત્રિઓ રજતઅંશુ પૂરી ડૂબા, જો !
હાવાં રમન્તી કીકી ત્‍હારી પીશે ખૂબી, જો !
નાચન્ત નેત્ર મુખડે ઠરશે, સુરમ્યા !

તે રાત્રિ ને દિન સખિ! ડૂબશે સદાના,
ને પ્રેમતત્ત્વ તણી રેલ બધે છવાશે,
ત્‍હારે ય પ્રાણ તુજ નેત્રઅમીથી ન્‍હાશે,
સ્નેહાનને! પૂજશું ભક્ત રસેશતાના.

—※※□※—

ગઝલ

નમેરા એ હૃદયના ભાવ, વ્હાલી
તથાપિ ઉર લે રસલ્હાવ, વ્હાલી !

મહાતોફાન જીવનમાં છવાયાં:
રમો તુજ વ્યોમમાં રવિતેજ, વ્હાલી !

મળ્યું સૌભાગ્ય, ચિર ત્હારું વિરાજો !
વધાવીશું વહી આનન્દ, વ્હાલી !

અહા ! મુજ કંટકો વેરેલ શય્યા:
ગુલાબી આવજો તુજ નીંદ, વ્હાલી !

પ્રભા ને મંજરીના હાર ગૂંથી
ધરાવો દેવસખી તુજ શીર્ષે, વ્હાલી !

વિમલ સ્નેહાંજલિથી પાય ધોવા,
થયાં મુજ રાત્રિનાં તે સ્વપ્ન, વ્હાલી !

પ્રકાશે તેજ ભરી આકાશ તારા:
ઊંડા અન્ધારનાં મુજ ગીત, વ્હાલી !

ધીરી; અયિ ! બન્ધનો તોડી ઉડીશું:
ભર્યાં સ્નેહે પ્રભુના દેશ, વ્હાલી !

સુન્દરીનું પારણું

૧

વિમળતા નભથી વરસાવતો,
પ્રણયનું જગ ચન્દ્ર ભીંજાવતો;
નિધિઉરે જલવલ્લિ સૂતી હતી,
ગહનતા સ્મિતમાંહિ પ્રકાશતી.

૨

શીતાંશુના પીયૂષબિન્દુના પીવે
હા ! વાદળી મન્દ ઝૂલન્ત પાલવે
વિશ્રાન્તિગાનો વીંઝતો મનોરમા,
નિદ્રાભીના વ્યોમતરંગનાં સમાં.

૩

પ્રાણ ! જરી પોઢોને, પોઢોને.
હાં રે ધીમું ઝૂલોજી, નીંઝણહારા !
હાં રે હમણાં આવશે બાપુજી ત્હમારા. રે પ્રાણ !
હાં રે હૈયે વિરમોને માવડીને મીઠે;
હાં રે બાપુ આવશે ત્હમારા અણદીઠે. રે પ્રાણ !
હાં રે હમણાં બાપુ તમ આવશે અધીરા;
હાં રે નમી ચૂમશે નીંદરલીન હીરા. રે પ્રાણ !
હાં રે અમી રુપલા ચાંદલિયો ય વરસે;
હાં રે ત્ય્હાં તમ બાપુના શ્વેત શઢો દરસે. રે પ્રાણ !

૪

ભૂરે વ્યોમે રુડી ચન્દા શાન્તિમેઘ ઝીણા રચે;
પડી ત્હેની શીળી છાયા બાળુડા મન્દ પોપચે.

૫

મધુર સુન્દરી ગાન પ્રલાપતી,
કુસુમ શી મૃદુ મૂર્તિ ઝૂલાવતી;

કનકની લટ નાચતી લાડતી
અનિલની ઝીણી લ્હેર રમાડતી.

૬

મંજુ નિદ્રાસખી કેરા પુષ્પપાદ વધાવતા
ગીતના કુમળા સૂરો ચન્દ્રિકામાં ભળી જતા.

૭

ફૂલ મ્હારું પોઢે છે, પોઢે છે.
હાં રે જરી ધીમી, હો બ્હેન ! જરી ધીમી,
હાં રે પશ્ચિમોદધિની લ્હેર આવ્યે ભીની. રે ફૂલ.

હાં રે લહરી બ્હેની ! ધીરી તું ધીરી વાજે;
હાં રે ત્હારા સાગરનાં ગાન ગભીર ગાજે. રે ફૂલ.

હાં રે ચારુ ચન્દ્રને ચૂમીને આવી, બ્હેનાં !
હાં રે વરસ આથમતાં અમૃતાંશુ ત્હેનાં. રે ફૂલ.

૮

ઊંચે રહ્યું નિર્મળ વ્યોમ વિલસે,
ને મુગ્ધ છાનું કંઈ તારિકા હસે;
શાન્તિનું શાણું નવઅભ્ર ચુંબીને
તે હાસ્ય એહું સુતનુમુખે ભીને.

૯

મુખપટે સ્મિતવલ્લિ સ્ફુરી હતી,
પ્રણયનાં જગ વ્હેતી વધાવતી;
વિમલતા શશીસુન્દરીની મીઠી
ગહન વિસ્તૃત કો દૃગ નાંખતી.

—⊱◆□◆⊰—

માતાનાં દર્શન

નવમાતાનાં દર્શન મ્હને થયાં:
પ્રભો ! માતાઓને મંગલાશિષ દ્યો !
સુરમણીય નવપ્રેમળ જીવનનાં,
શુક્ર ઝુલવતી ચન્દ્રકલા શાં, દર્શન થયાં.

'ભાઇ ! મામા આવે છે;
ભાઇ ! જો ! જો ! મામા આવ્યા.
નિદ્રાધીન કાં છે, બાપુ !'
નવમાતાની એકાન્તિક પ્રેમકેલીછલકાતી.

'મ્હારા ભાઇને, જો ને,
કલા-નવીન સુરમ્ય કલા શીખવશું:
ભાઇ તો પ્રભુનાં સૌન્દર્ય આલેખશે.'
નવમાતાની મધુરી આશાઓ ખીલતી.

'જીજી ભાઇની વાટ જોતાં હશે,
દાદા ભાઇના દિવસ ગણતા હશે:
ભાઇ તો હવે મોસાળમાં મલપશે.'
નવમાતાને મહિયરનાં સ્વપ્ન આવ્યાં.

'દિન આથમ્યે બ્હારથી આવશે,
ભાઇને ચુંબશે, ભાઇને રમાડશે,
બકુભાઇને હઇયે હીંચાવશે: ખરું, ભાઇ ?'
નવમાતાને પ્રીતમના પડઘા પડ્યા.

નવમાતાના સ્નેહકાન્ત દર્શન થયાં:
હૃદયંગમ, મનમોહન વત્સલજીવનનાં,
અમીવેલ શાં, સુરમ્ય દર્શન થયાં.
પ્રભો! માતાઓનું સુખસૌભાગ્ય ચિરંજીવ થાવ!

ચેતન

નથી નેત્ર, શું તેજ પીવાય, સખે!
નથી પાંખ, શી વિધ ઉડાય, સખે!
નથી ચેતન કેમ લવાય, સખે!
કંઇ બોલ, સખે!
ઉર ખોલ, સખે!
રસચેતન કેમ લવાય, સખે!

નથી સાજ, કશું પછી ગાવું, સખે!
નથી આદર ને કયમ આવું, સખે!
નથી વ્હાલ, ત્હને શું વધાવું, સખે!
નવ ખીજ, સખે!
નવ સીઝ, સખે!
પણ વ્હાલ વિના શું વધાવું, સખે!

સુમધુર ઘડી-પળ હાસ, સખે!
કદિ કોડભર્યું જરી લાડ, સખે!
મુજ નેત્ર વિશે પ્રીત આંજ, સખે!
સીંચ આશ, સખે!
રમ રાસ, સખે!
રસચેતન ખેલી ખિલાવ, સખે!

પ્રેમસરોવર

ભર્યું ભર્યું સરવર ઝૂલતું રે,
રમવાને ત્ય્હાં રૂડું ચાલ, મ્હારા વ્હાલમા!
કાંઠે ઉગ્યાં દેવફૂલડાં રે,
ત્હેની ગૂંથીશું વરમાળ, મ્હારા વ્હાલમા!

રૂડાં ફૂલ, રૂડલું સરોવરે રે,
રૂડલા અતિશય આપ, મ્હારા વ્હાલમા!
કુંજની કુસુમલ છાંયમાં રે
ભૂલશું જગતપરિતાપ, મ્હારા વ્હાલમા!

મી ઉપર રસની ઘટા રે,
નીચે નીતિની વેલ, મ્હારા વ્હાલમા!
પરિમલ પમરે ત્ય્હાં પુણ્યના રે,
ઝૂલો મંહી, અલબેલ! મ્હારા વ્હાલમા!

પીશું પરમ પદનાં અમી રે,
લેશું અમૂલખ લ્હાવ, મ્હારા વ્હાલમા!
જગત જૂવે ત્હારી વાટડી રે,
જીવનના જન્ત્ર જગાવ, મ્હારા વ્હાલમા!

કમળો હસે જળ ઝીલતાં રે,
નયનો હસે છે રસાલ, મ્હારા વ્હાલમા!
ઉઠ, ઉઠ, પ્રીતમ! ઉઠને રે,
પ્રેમસરોવર ચાલ, મ્હારા વ્હાલમા!

તાદાત્મ્ય

પોઢી ઝાંખી પ્રિયભુવનમાં છાંયડી પૂર્વજોની,
  ત્હેમાં બેશી ગૂંથતી ઝભલાં સુન્દરી પુણ્યવન્તીઃ
માતાકંઠે હીંચી હીંચી ઝરે ચન્દ્રિકા ચુંબનોની
  બાલુડાની કુસુમપટ શી શ્વેત મુદ્રા હસન્તી.

ચુંબે-દાબે અમૃતનયનો માતના હસ્તલેખા,
  ન્હાની આંખો નિમિષ ઊંડું શું આંખડીમાં નિહાળેઃ
પાછાં વાળે વળી વળી ધીમાં ચુંબનો માતૃરેખા,
  ને સંકેલી નયનકિરણો બાલનું તેજ ભાળે.

આઘે દેશો ગિરિશિખરમાં વ્યોમછાયે પડેલા,
  મોંઘી મૂર્તિ શ્રમિત લઈને પ્રાણમાં આવી ઉભા;
હૈયે લીધો તનય, લટને ચુંબનોથી સમારીઃ

જોયું ચારે દિશ સદનમાં, શૂન્ય સ્થાનો થયેલાં
  ધારે કાન્તિ નવીન, ચુમતી સુન્દરી બાલશોભાઃ
"વ્હાલા! વ્હાલા! પ્રણયપ્રતિમા બાળુડી
  આ ત્હમારી."

—⁕◆□◆⁕—

રમણીય મૂંઝવણ

પોઢી બાલા ગભીર રસિકા પાથર્યા પાલવે જો !
થાકયા જેવી રસજલ પીને સિંહણી વિશ્રમે શું ?
ફેલી સૂતી રતિઝરણ શી ઊજળા શા પલંગે;
કોરે ઊભો પ્રિયતમ ઊંડા તર્કમાં ડોલતો'તોઃ

હતી આતો કાલે ચપળ મૃગલી પ્રેમવનમાં,
ભમી જોતી આખો વનપથરવાટે રસિકડી;
સુવાસી કુંજોમાં મૃદુ સ્વર સુણાવી લઇ જતો,
છબીલી કો ગાતી સરિતતટ પાતો ઉરસુધા.

ઉન્ડતી સન્ધ્યામાં, વિમળ શશિરેખાઉદયમાં,
જતાં પેલાં શૃંગે-શિબિર પ્રભુને-સ્નેહભુવને,
તળેટી લીલીના રસભર ઉછંગે રમણમાં
થકાવી, દોડાવી, ઘડી ઘડી રીસાવી પ્રિયતમા.

ઉઘાડા આકાશે કર ગ્રહી કદાપિ લઇ જતો,
સુલજ્જાળુ બાળા સહજ લટકી હસ્ત હીંચતી;
અને જો એવામાં પ્રિય મધુરતાનો પથરવટ
કરોમાં સંકેલી, નયન વિકસેલે પ્રીતિ ઝરી

મુખેન્દુશોભામાં-વિલસિત તને-નેત્રસરમાં,
ઊંડી પ્રેમોર્મિમાં પુલકિત ઉરે જો ઠરવતો,
સુંવાળા રોમાંચે ઠરતું તન સંકોચિત કરે,
અને તન્વંગી તે શશીકિરણ શી દેહ નચવે.

પતિ કેરા સ્નેહે પ્રણયસુખિની મસ્ત ઝૂલતી,
સખીમાં–સર્વેમાં મદભર હુલેતા ભભૂકતી;
પરાયાં–પ્યારાંમાં પણ સમ છરેલી છબીલતા,
ઉછાળેલા પાદે જગત ભરતી પ્રેમઉડણે.

દિનાન્તે આઘા કે વનથી ધણુ આવ્યા સમયમાં
વળું જય્હારે પાછો શ્રમિત વદને હું ધસમસ્યો
રુપાળા કોડીલા પ્રીતિસુખ તણા નિત્ય સદન
અભિવન્દું પ્હેલી મુજ હૃદયદેવી ઉમરમાં.

પછી મીઠી વાતો અવનવી કવે પ્રેમગીતમાં,
હસાવે, ખેલાવે, સ્મિતહુરણ ચિન્તા પરી કરે;
પ્રભુપૂજા જેવી, ગૃહ અખિલમાં સૌરભ વહી,
ભરી આત્મન્, પ્રેરે અમૃતકણિકા સ્વર્ગતટમાં.

રસાળી રૂપાળી કુસુમકલિકા સ્નેહજલની,
નભાભ્રો શા વિશ્વે અચલ મુદદાયી અમીલતા;
લઈ દીક્ષા મોંઘી રસપથ વિષે રમ્ય રમતી:
સૂતી સૌ સંકેલી સ્થિર ગભીર શાન્તિપટ પરે.

પ્રિયે! શું તું તે છે હસતી રમતી મુગ્ધ તરુણી?
કહે શાને ત્હારે નથી કર હવે તું પ્રસરતી?
અને તે લજ્જાળુ નયન વીંધતી ઊંચી દગથી
કરોને દાબીને મુજ હૃદયઊંડાણ નિરખે?

કૃષાંગી! ત્હારી તે કનકતનુ કેરી કુસુમતા
રસોર્મિના વ્હોમાં ગઈ, ગઈ રતિના પૂર વિશે;

૫

ભરેલાં છે આ તો અવયવ મધુરી! જીવનથી,
અમૂલાં પ્રાણોથી, અમી સમ અલૌકિક રસથી.

હતું ત્હારામાં જે ઉદયસમયે તેજ ઝીણું શું,
પ્રિયે! ત્હેની આજે સ્મિતમય સુરેખા વધી પડી;
હવે તો ગેબી કો ગૂઢ જલઝગારે ઝળહળે,
અને આશા જેવા દ્યુતિ સ્ફુરણથી દૃષ્ટિ ઠરવે!

હતી બાલા કાલે, તનયવતી માતા ઘડી પછી!
પ્રભો! તું યે ન્યારો, તુજ નિયમ ન્યારા તુજ થકી!
રમન્તી બાળા તે રમણ તનનાં જોય મીટમાં!
ઉભેલો પાસે ત્ય્હાં પતિ પણ હસે કો મશ વિના!

–અરે! શાને મ્હારા પલક પલકે હોઠ ગભીરા?
હસે ના હોઠો તો સ્મિતઉદય શો ગાલપટમાં?
વળી આંખોનું શું ઘડી ઘડી સખી નિર્ખી નમવું?
પ્રપુલ્લે આત્મન્ શો અગણિત ફૂટી પાંખડી કુળી?

રહે શાન્તિમાં તું કુલમણિ તણા આશ્રયઝરા!
રુપાળી બાળૂડી પ્રણયવતી નિર્દોષ પ્રતિમા
સુશોભાળા પેલા જીવનપગથારે પ્રગટતી
ચિરાયુ તું પામો! પ્રણયકલિના રક્ષકઝરણ!

ખીલેલા ગાલની જ્યોત્સ્ના ધીરેથી પતિ ચુંબતો;
અને ઊંડા ઉરે મીઠાં પ્રેમનાં ગાન ગુંજતો!

(૬૭)

સરોવર

૧

નરી સરલતા કોણ પૂજશે?
નથી તેજ, નથી તરંગ:
શાન્ત, વિમલ, વિરલ, રમ્ય:
તુજ મુખ શું ભર્યું સૌમ્ય, મુજ લાડિલી!

૨

અલૌકિક નીલ પટ સન્ધ્યા લઇને
પ્રશાન્ત નિદ્રિત બાલ પ્રભાત
અન્તરિક્ષના રંગ ધરી સૂતું
તુજ નયન સમા જલહૃદયે, મુજ લાડિલી!

૩

એ સુન્દરતા કોણ નિરખશે?
કોણ સ્હમજશે? કોણ સુહવશે?
કોણ નીર ચંચુ ત્‍હાં ભરશે?
—અનિમિષ, અકલ, ગહન સૌન્દર્ય:
તુજ નયનમાં ઊંડું શોભતા આત્મન્ સમું, મુજ લાડિલી!

૪

વિશાલ નભ વીંધતા ગરુડ ઉડશે,
પ્રભા વિણુન્તા દિગન્ત ઘન ઘૂમશે;
સઉ શમશે, સઉ શમશે, ઉતરશે,
તુજ હૃદય સમા સરવર પર, મુજ લાડિલી!

૫

મુજ કુંજ પેલી જો! ઝૂલે;
પ્રભુનાં દીધાં કંઇ સુખ ફૂલે;
મ્હારાં-ત્હારાં કંઈ કંઇ કુસુમ મધુરાં ખીલેઃ
સખિ! તુજ હૃદયજલ ત્ય્હાં અમલ સીંચી શોભજે,
મુજ લાડિલી!

—⌑⌑⌑⁘⌑⌑⌑—

મણિમય સેંથી

૧

જગ! ગજવજે ઘોર ગીતડાં:
ઘડી નચવજે કાન્ત ચિતડાં:
નમેરી છાયાનો વિકટ તુજ ઘેરો ઘટ થશે,
તથાપિ જ્યોત્સ્નાનો મણિમય પ્રીતિપન્થ દીપશે.

૨

ભલે પ્રિયે! તો અનિલો ઘૂમે, અને
ઘેરી સખી! વાદળિયો વીંટે ત્હને;
કઠોર ના માનવ દૃષ્ટિ નાંખશે,
સૌન્દર્યરેખા પ્રણયાર્દ્ર આંખશે.

૩

સુઝે પેલા શ્યામ સિન્ધુતરંગો
આછા જેવા પાતળા મેઘરંગો;
બ્રહ્માંડો એ સન્ધિકામાં રમે છે;
વ્હાલી! એવી તુજ રસદ્યુતિ પ્રેમમાં આથમે છે.

૪

ભલે પ્રિયે ! તો ઘડી સૌમ્ય ઝાંખશું,
રસેન્દુનું અન્તર સ્થાન રાખશું;
બતાવજે ઉજ્જ્વળ પાટ પાથરી
પ્રાણેશ્વરી ! ત્હેંથી તું દિવ્યતાભરી.

૫

આછા પેલા શ્યામ અબ્ધિતરંગે
વ્હાલી ! ત્હારી મૂર્તિ જો ! મેઘ રંગે;
વિશ્વાન્તર્માં ગીત શાં ઘોર ગાજે !
વ્હાલી ! ત્ય્હાં ચે પ્રણયરસીલી આત્મજ્યોતિ વિરાજે.

૬

જગત ! ગીત ત્હારાં ગજવજે:
કદિ વિમલ આત્મા લજવજે:
ઉંડાં અન્ધારાંનો વિકટ ઘટ ઘેરો ય મટશે,
ચળાતી જ્યોત્સ્નાનો મણિમય પ્રીતિપન્થ દીપશે.

ક્ષિતિજની પાળે

ચાંદલિયો ન ઉગ્યો, ઉગ્યો–ત્હો યે ના ઉગ્યો !
તારલિયો ન દીઠો, દીઠો–ત્હો યે ના દીઠો.

ગગનગુફા આડા પડદા પડેલા,
નયનમ્હેલે એહ પૂગ્યો–ના પૂગ્યો:
આઘે–ક્ષિતિજની પાળે ઉગ્યો–ત્હો યે ના ઉગ્યો.

પરમ પ્રકાશની પાંખ પ્રસારી
જગતઝરુખે એહ ઝગ્યો–ના ઝગ્યો:
આઘે–ક્ષિતિજની પાળે ઉગ્યો–ત્હો યે ના ઉગ્યો.

પૂર્વનું પોપચું ઉઘડ્યું–ન ઉઘડ્યું;
અમૃતની કીકી સમે આથમ્યો મીઠો:
આઘે–ક્ષિતિજની પાળે દીઠો–ત્હો યે ના દીઠો.

ઉતરી અદ્ધરમાંથી ઝાલર મેઘની:
અન્ધાર અડકવે એને અજીઠો કીધો:
આઘે–ક્ષિતિજની પાળે દીઠો–ત્હો યે ના દીઠો.

(૭૧)

ચન્દ્રિકાનેઃ—

લઇ જાજે રે લઇ જાજે
દીપતે આંગલ દેશ
અભિનન્દન વ્હાલી! ચન્દ્રિકે! લઇ જાજે.

શીળી! વાજે રે શીળી! વાજે,
સ્વર્ગીય સ્પુરીને ઉજેશ
મંગલ સ્મિતનાં ઓવારણાં, શીળી! વાજે.

વ્હેની! આજે રે વ્હેની! આજે
શામળી શી ભૂરાશ
છાતી ત્હને તે યે હાસશે, વ્હેની! આજે.

જતાં છાજે રે જતાં છાજે
કાળા નિધિને વિકાસ
ઉજ્વલ તુજ રસચુંદડી, જતાં છાજે.

મીઠી! ગાજે રે મીઠી! ગાજે
ઊંડાં પ્રભુતાનાં ગાન
રૂપલા વિણા રૂપલા વેણુમાં, મીઠી! ગાજે.

આલી! પાજે રે આલી! પાજે
ત્હારું અમૃતપાન
વિજયાકુમારીને સર્વદા, આલી! પાજે.

૧૮૯૭

—⁂◆□◆.—

રાજમહારાજ એડવર્ડને

૧

સાગર ઉપર બન્ધાવોને પાજ,
રઢિયાળા હો રાજ !

અમુલખ છે અમૃતચોઘડિયું આજ,
અલબેલા મહારાજ !–ધ્રુવ.

૨

સુવર્ણસર તવ પદે ઢળી નમેલ આસ્ટ્રેલિયા,
જૂવે તવ પ્રકાશમાં નિજ લલાટલેખ આફ્રિકા;
નવીન દુનિયા તણો મુગટ કાનડા ઝળહળે,
દીપે હૃદયમૂર્તિ હિન્દ મુજ પાછું ઉદયાચળે;

રુડો બ્રિટન રાજ્યરિદ્ધ, યશરેખ, કલગી સમો,
અનેક દ્વીપરાશિઓ, મુકુલ શા છૂટા આશ્રમો;
લઈ સકલ એ ગૂંથો મહારાજ્યની માલિકા,
પ્રજાની પરમ પાલિકા:
સાગર ઉપર વિ. વિ.

૩

જગત ઘૂમતી તારકછાંયડી
પૃથિવિમાં રમતી સ્થિર જ્યહાં પડી,
જયકલા તવ ત્ય્હાં પ્રગટે, અને
સુભગ ઝાંખની ચંદની ત્ય્હાં બને.

કંઇક ખંડની એવી પ્રભા ખીલી,
નવવસન્તની શું ફૂલમંડલી!

ગગનના ફણગા સમ તે વિશે
વિષવતા જલધિજલ હા! ધસે.
સાગર ઉપર વિ. વિ.

ભૂમિ ભરી નિજ છાંય પ્રસારતા
અમ શિરે ગિરિરાજ વિરાજતા;
અખૂટ અન્તર એનું ઉઘાડજો,
હિમ હિમાલયના ય નિવારજો;
હૃદય સમ સુધાતુ તણા રૂડા
નિરખશો રિધસંગ્રહ ત્‍હ્યાં વડા.
લઈ શિલાગણ તે ગિરિરાજના
રચવજો નૃપ! સેતુ જ વજ્રના.
સાગર ઉપર વિ. વિ.

૪

મહાન ગઢ ગિરિ તણા ગયે શું જશે રક્ષણ઼ા?
પ્રસિદ્ધ હિન્દની પુરાણ, કહો છો, ભૂંસાશે સીમા?
નથી બૂરજ શૈલના અજીત કો રહ્યા, રાજવી!
અગણ્ય નિર્મી જીરણ સીમા સર્વની તો જવી.

વિશાલ ઉરના અનેક સદ્દભાવથી ઓપતું
પ્રતાપવન્તુ બ્રિટન નથી કાંગરે શોભતું.

રસાલ અમ ભાવની લતા પણ લલિત કોમળી,
સીંચો અમી, દઈ પટો પરમ કેળવો નિર્મળીઃ

અખંડ પછી રોપજો વિરલ ભાંડુભાવે ભરી
અમારી ઉરવાડીમાં ત્હમારા વિનિત કેસરી.
સાગર ઉપર વિ. વિ.

૫

જનહિત વ્રતદંડ નિત્ય ધારી.
ગિરિશિખરે વસી દેવની સવારી:
હિમગિરિ પડતાં ય ના–નહી તે
સુરસમુદાય જતો રહે કદી યે.
સાગર ઉપર વિ. વિ.

સકલ પૃથિવિખંડ તો નમેલા,
હિમગિરિ એક દિગન્તમાં ન્હડેલા;
ગિરિવર ગણી સ્વર્ગના પડોશી
સુરગણુ રાજ! થયા છ શૃંગવાસી.

લઈ સહુ ગિરિરિદ્ધિએ અથાગ
અવિચલ સેતુથી જોડી રાજ્યભાગ
મંહી પરમ ઉદાર મન્ત્રધારો,
પછી તવ દેવ તજે ન રાજ્યઆરો.
સાગર ઉપર વિ. વિ.

ધરી ધરી મનુદેહ કીધી ક્રીડા,
હરી હરિદાસ તણી અનેક વ્રીડા;
અમ સહ ગૂંથી એમ સ્નેહમાલા,
ક્રૂર થઈ દેવ શું તોડશે રસાલા?

દઇ નિજ રવ ગેબી ગુંજનાનો
ઋષિજનને ગવરાવી શાસ્ત્રતાનો;
નહિ, એ નહિ આદિ ભક્ત કેરા
કુલજનને કદિ દેવ ત્યાગનારા.

અમ સહુ ભુવનો ય ઉજ્જ્વળીશું,
હૃદય વળી પ્રભુતાથી નિર્મળીશું:
પછી અમ ઉર, ધામ, રાજ્ય, દેશે,
પ્રિયકર દેવ અખંડ વાસ રહેશે.

સાગર ઉપર વિ. વિ.

૬

અનેક ચિન્તા વસે મુગટમાં, કરો કાં વધુ?
શિલાકણો પણ તરે જલધિ માંહિ, શાસ્ત્રે કથ્યું.
ચ્હડ્યા અસુર છેદવા, સુરો સ્થાપવા રામજી—
શું રાજસ્મૃતિ વિસ્મરી?—શિલાપાજ દેવે સજી.

ધરો વ્રત અખંડ ભૂમિથી દાનવો વેડવા,
અને પ્રજામન્દિરે પ્રભુને સદા તેડવા,
મૂકો 'સુદર્શન' નીચે, ઉપર 'રામજી' કોતરો,
વિશાલ જલધિજલે શિલાસેતુને આદરો.

છૂટાં પ્રજાખંડ સૌ વિરલ સેતુ તે ગૂંથશે,
ગૂંથાઇ બીજી સૂર્યમાળ સમ વિશ્વમાં શોભશે.
વધાવશું ઉરફૂલે, અરપશું અમોલા હવિ,
પ્રજા સકલ ભાખશું પરમ આશિષો, રાજવી!

સાગર ઉપર વિ. વિ.

વીરાંગના

સખિ ! મ્હારા વીરના ગઢો જો ! ઉંડા આકાશમાં રે,
સખિ ! મ્હારા પાલવની કોર શેષ સાથે છે જો;
સખિ ! મ્હારી આંખડીમાં કોટિ કોટિ ભાનુ તપે રે,
સખિ ! મ્હારી નણુદલનો વીર મ્હારે માથે છે જો;
રસે ભરી રાજબાળ, ત્હો ય હું તો વીરાંગના રે.

સખિ ! મ્હારા ઓઢણાની ભાત કાંઇ યમની ગૂંથી રે,
સખિ ! મ્હારી છાંયડીમાં ઝેર લીલું છાજે છે જો;
સખિ ! મ્હારી કાન્તિમાં જો ! જોગણીનાં ખપ્પર ઝીલે રે,
સખિ ! મ્હારાં કંકણોમાં પ્રલયગીત ગાજે છે જો:
રસે ભરી રાજબાળ, ત્હો ય હું તો વીરાંગના રે.

સખિ ! મ્હારા નાથની સમશેર કાંઇ ડૂલે-ઝૂલે રે,
સખિ ! મ્હારી તેજીલી કટાર તેજ પીએ છે જો;
સખિ ! મ્હારા વીરના સામન્ત મ્હેલે રુમે ઝૂમે રે,
સખિ ! મ્હારી સહિયરનાં શસ્ત્ર હીંચ લીયે છે જો:
રસે ભરી રાજબાળ, ત્હો ય હું તો વીરાંગના રે.

—⁂□⁂—

અમારા સ્નેહ

માતાને હૈયે અમે ઝૂલતા ને લાડતા;
માતાનાં લોચનોમાં હેત હસી હસી જતાં;
ત્હો યે અમારાં ભાગ્ય ઓછાં રે,
સ્નેહ કર્યો નથના મોતી શું:
ફૂટ્યું મોતી ને રજ વિખરાણી રે,
ઉડી સ્નેહ અમારો સૂનો મૂકી.

ગભરુ ભાઇ અમારા ખીલતા હતા:
મીઠે મુખડેથી અમી ઢળતાં હતાં;
ત્હો યે ભાગ્ય અમારાં અધૂરાં રે,
કર્યો સ્નેહ વનફૂલની ફોરમેઃ
ગઇ ફોરમ, ફૂલ કરમાણું રે,
ખર્યો સ્નેહ અમારો સૂનો મૂકી.

ગીત નિર્મળું બ્હેન ગાતાં હતાં;
મૃદુ હલકે જીવનને જગાડતાં;
પણ ભાગ્ય અમારાં આછેરાં રે,
કર્યો સ્નેહ કોકિલના ગાનનો:
શમ્યું ગાન, ન કાંઇ સ્હમજાણું રે,
શમી કોકિલ દૂરની ગુફા વિશે.

પ્રિયબાલે વિલાસકલા હતી;
કંઇ અદ્ભુત જ્યોતિ ઝળકાવતી;
પણ ભાગ્ય અમારાં ભૂલેલાં રે,
કર્યો સ્નેહ ગગનના ચન્દ્રનો:

થયો અસ્ત ઊંડા અન્ધકારે રે,
ડૂબ્યો ચન્દ્ર અને ડૂબી ચન્દ્રિકા.

એક વેળા હતી એક આંખડી;
સુકુમાર પ્રભા સ્વર્ગ દાખતી;
પણ ભાગ્ય અમારાં અજીઠાં રે,
ર્ક્યો સ્નેહ સૌન્દર્યની આશમાં:
ફૂટી કીકી, નયન ઝંખવાણું રે,
આંજી લઇ લઇ રજ સંસારની.

હતાં હેત ને હાસ્ય મનોહરાં;
હતાં શોભા સોહાગ સુલક્ષણાં;
પણ ભાગ્ય અમારાં નમેલાં રે,
પીધી બાલપણે મદમોહિની:
મટ્યો મોહ ને પ્રગટ્યો પ્રકાશ રે,
પ્રગટ્યો સ્નેહ ત્હારી સખિ ! સત્સંગતે.

—※◆□◆※—

ચૈત્ર શુદ ત્રીજ

૧

વ્હાલાં ! હતો દિવસ એક વસન્ત કેરો;
કાળે ભરેલ નભ તે દિવસે સુહાતું;
અન્ધારઆંજી ઘનરાત્રિ ય શોભતી'તી:
એવો સુહન્ત દિન એક હતો વસન્તે.

તેજસ્વિની જગતની હતી કુંજ ત્ય્હારે,
તે તેજમાં અતુલ તેજ બીજાં પૂરાતાં;
આનન્દકાન્ત હતું બ્રહ્મભરેલ વિશ્વ:
એવો હતો દિન મનોગમ એક વેળા.

સન્ધ્યા ચૂમે વિમલહાસિની ચન્દ્રિકાને,
ખેલે વિહાર સખીઓ રસનાં વનોમાં;
સોમાર્કશુદ્ધ પ્રિય મંજરીનું મધુ પી
ડોલન્ત દિવ્ય સુકુમાર અનિલ આવે;

ને મેઘશીતલ પ્રભાતપ્રભા પ્રભાતે
સંજીવિનીની છલકે જગને જગાડે:
એવો વસન્તવપુ સંજીવને ભરેલો
વ્હાલાં ! હતો દિવસ આગળ એક વેળા.

હા ! મૃત્યુફૂલાન્ત હતી આપણી કુંજ ત્ય્હારે,
ત્ય્હારે ભરી નયન આ વસુધા ભીંજાવી;
દીઠું અગાધ તમ તેજ વિશે તરન્તુ;
ને અન્ધકાર મહિં ચંચૂ ભરી પીધો તે.

હર્ષે હસાવી અલકાપુરીના મ્હેલો,
શોકે ભરે મનુજની મઢીઓ ગરીબ;
એ અટ્ટહાસ્ય શિવજીનું સુહાય, એવો
હા! એકદા દિવસ એક હતો વસન્તે.

૨

એવો હતો દિવસ એક વસન્ત કેરો,
એવી હતી વિધુવિહોણી વસન્તરાત્રિઃ
ઊંડી પડેલ તમછાંયડી વિશ્વ ઘેરી,
તારાપ્રભા વહી ભરે નીર દેવચક્ષુ.

એ વેળ વ્યોમ વિહર્યાં કંઈ તેજવાયુ,
એ વેળ વ્યોમ સુવિશાલ વિકાસ પામ્યું;
અન્ધારહાસ્ય હસી રાત્રિ ડૂબી નભોમાં,
ને તેજસાગર તરન્તું સ્હવાર આવ્યું.

સૌહાર્દસ્નિગ્ધ જલવાદળીઓ બિછાવી
છાયો હતો ગગનપન્થ અનન્તતાનો;
રેલી અલૌકિક પ્રભાતપ્રભા પ્રભુની
વાતા હતા સુભગ નન્દનના સમીરો.

વ્હાલાં! અલૌકિક હતો દિન એક એવોઃ
વેણુવિહાર વિભુદ્વાર વસન્ત ખેલે;
ને ગૌર મેઘ રજ ઝારી જગત્ ભીંજાવેઃ
સ્વર્ગસ્થ તેજ નયને ન ઝીલ્યાં ઝીલાય.

તે તેજ પી પ્રકૃતિ ત્ય્હાં અનિમેષ ઊભી,
ખુલ્લાં રહ્યાં ગહન શાં નયનો વિકાસ્યાં;
કંઈ ભાવમુગ્ધ વન સોહતું નેત્ર ઢાળી,
ને શોકઘેરી હતી આંખડી સૂર્ય કેરી.

વાત્સલ્ય શી વિભુ પ્રભા પ્રગટી પ્રભુની,
ઊંડા અલૌકિક પ્રકાશતું ગૂઢ ભાવો,
હા! એકદા પ્રિય! પ્રશાન્ત વસન્તકાલે
કાલોર્મિ શું હતું પ્રભાત અનેરું એવું.

—✻◆□◆✻—

એક વ્યર્થ યાચના

'પ્રભો! ભક્ત થવા પરમ ભાવ છે;
પ્રભો! સાધુ થવા પરમ યત્ન છે;
પણ, પુણ્યાત્માની મણિપાંખો શાં,
સાધુતા ભક્તિ વિદૂર કાં ઉડતાં હશે?

'પ્રભો! સાધુતાને ઉન્નતિશૃંગ માનું છું;
પ્રભો! ભક્તિવિધાનમાં શ્રદ્ધાશીલ છું;
પણ, ઝળકન્તાં વ્યોમશિખર સમાં,
સાધુતા ભક્તિ વિદૂર કાં ઝગતાં હશે?''

તરુપલ્લવમાંથી દીન સ્વર આવતા હતા;
પ્રભુએ તે સાંભળ્યા, સ્વીકાર કર્યા.
અદૃશ્ય સાગરઘોષ સમો ઉત્તર થયો,
જલસ્વચ્છ પરાગસ્ફુરણ શા શબ્દ સંભળાયા:-

'પુત્ર ! મધુરા માનવજીવનના
વિશ્વસ્થ ને સ્વર્ગસ્થ, કિરણુઅન્ત શા,
દ્વિગુણ સમ્બન્ધન છે.
દ્વિગુણ ઉન્નતિ વિના ઉન્નતિ નથી.

'પુત્ર ! મનુષ્ય પૃથ્વીવાસી છે,
પુત્ર ! મનુષ્ય દેવભૂમિનો છે;
દ્વિગુણ સંબન્ધનની વિશુદ્ધિ વિના
એક તત્ત્વના વિકાસ વ્યર્થ છે.

'પુત્ર ! ઉભય સમ્બન્ધનના સમભાવમાં
સદોદિત પ્રફુલ્લતા છે.
પુત્ર ! નીતિ વિના ઉન્નતિ નથીઃ
નીતિજીવનમાંથી પ્રભુજીવન ખીલવજે.'

'પ્રભો ! મ્હારે સૃષ્ટિશુદ્ધ થવું છે,
સૃષ્ટિવિશુદ્ધિમાંથી સ્વર્ગશુદ્ધિ
પ્રભો ! મ્હારે ઊગવવી છે.
પ્રભો ! મ્હને શુદ્ધિવિધાન કરાવો."

ગગન શાન્ત હતું, પવન સ્થિર હતોઃ
વિશ્વશાન્તિમાં આર્ત રવ ડૂબી ગયા.
નીતિસ્વાતંત્ર્યના પાયા ઉચ્છેદવા
નીતિબલની યાચના પ્રભુએ ન સ્વીકારી.

નયન કાં ફરકાવે, બાલક ?
આત્મામાં અશાન્તિ કાં ભરે ?

નીતિબલ ત્હારાં પગલાંમાં છે,
વીણુ અને મૂક મુગટમાં.

નીતિમન્ત્ર આત્મા ઉપર કોરેલો છે,
ઉકેલ અને આચર:
મહાસત્સંગને સારવ,
ને નીતિબલ નિચોવી પી જા.
સદિચ્છાના દૃઢાગ્રહ વિશુદ્ધિ ઉછેરશે.

કાલ

વીરા! જો ને આવ્યા રે સન્દેશા દૂર-દૂરના રે,
વનવનમાં ફૂટી વસન્તની કલ્લ્હાર:
પરિમળ પીને ડોલે રે ઘટાકિરીટ શી મંજરી રે,
ફૂલડાં વીર! જઈ વીણશું કાલ સ્હવાર:
સૂના સૂના આજે રે વીરા! વનના માંડવા રે.

× × ×

વીરા! જો ને આવ્યા રે સન્દેશા દૂર-દૂરના રે,
વનવનમાં ફૂટી વસન્તની કલ્લ્હાર:
પ્રીતમજીના આવે રે પરિમલરવ પ્રભુધામના રે,
'ફૂલડાં પ્રિય! જઇ વીણશું કાલ સ્હવાર;'
સૂના સૂના આજે રે વીરા! વનના માંડવા રે;
અધૂરા અધૂરા લાગે રે વીર! વિલાસ વસન્તના રે.

શ્વેતામ્બરી સંન્યાસિની

રાત્રિ વેરણ થાય, ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાયઃ
એમ ઢળી ઢળી જાય, ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

ભર નિદ્રામાં જડવત વિશ્વે મ્હાલે ઝગમગ રાત;
શૂન્ય ગભીર રાત્રિનું અન્તર સુણશે દુઃખીની વાત ?
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

વરસી રહ્યાં છે બ્હેન ! તુજ શીતળ કર ઉષ્ણ હૃદયપર આજ;
ચીરાતું તો ચીરી દેખાડત હૃદય વસેલા સિરતાજઃ
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

આમલીઓની ભૂતાવલિમાંના શિવના પૂજારી શ્યામ;
ધીરી નદીને તીરે ઋષિઆશ્રમમાં પ્રીતમપ્રાણના વિશ્રામઃ
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

આછા વાદળમાં રમતી રમતી જગપર વિલસતી બ્હેન !
કદી મુજ નાથને અરણ્યમાં પેખે ક્હેજે પિયુને અંહિનાં ચેનઃ
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

ક્યાં થકી ગૂંથલી ! ક્યાં જઇ વિખરી ! પ્રીતમજીની વરમાળ !
ઉડતા તરંગ અદશ્ય થયા, હવે જાશે સરિત પાતાળઃ
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

ઉજળા ત્હારા રમ્ય સ્થાનથી વિરુપ બનેલો વન મ્હાંય
પ્રેમઘેલડો પ્રાણ પેખે તો વાધજે બ્હેન ! વાળી આંહ્ય;
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

રમણીય રમતી બ્હેન સરિતના તટ પર બીલીનું ઝાડ;
આણુ અપૂજ કે પૂજતી બેઠી શ્વેત સંન્યાસિની આ બાળ:
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

દૂર–દૂરે કય્હાંક મેહુલો ગર્જશે, નદીઓમાં આવશે પૂર:
શૂન્ય સંન્યાસિની આ જડવત બેસશે, રસસૂકું તરછોડ્યું ઉર:
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

મરુ દેશના રેતાળ રણમાં કે અર્બુદવનવૃન્દ મ્હાંય,
ધગતા બપોરે, વાદળિયા મ્હરોડે, કોમળી દેહ ભટકાય:
ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

અનન્ત વિશ્વમાં કરતાં રમણ ત્હારે નવલખ તારિકાનો સાથ;
દિગન્તે જાતાં બ્હેનો ! પ્રેમે ચ્હડાવજો મોંઘો અલબેલો
મ્હારો નાથ: ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

ક્ષિતિજ ઊપરની ઈશ્વરી આંખ જેવી ઉજળી સલૂણી
મ્હારી બ્હેન !
આવ, આવ, શીદ સંતા? લજ્જાળુ! સુખદુઃખની વાતે
ભરીએ નેન: ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

પેલી રમન્તી બાલા બોલકણીને તટે વૃક્ષે છાયેલી
ઊંડી ખીણ;
ત્હેણે તેડી મ્હારી લજ્જાળુ શાણી સખી: જગધિએ ઉંડે
નિરાશાફીણ: ચન્દા બ્હેની ! રાત્રિ વેરણ થાય.

તરછોડી વ્હાલી વ્હાલે, છોડી સખીએ સખી, ઈશ્વરે
ભૂલ્યો ઉગતું બાળ;
રડતાંના રુદને ધોળું જગતે પડ્યું શામળું; કઠણ વિધિના
કર કરાળઃ ચન્દા વ્હેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

જા જા, વ્હેની! એમ શું તરછોડે? કે કદી શોધે
વ્હાલો નાથ?
વાળજે પાછો પ્રેમનિરાશ સંન્યાસી ભિક્ષા લેવાને પ્રિયને
હાથઃ ચન્દા વ્હેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

અણજાણ્યા, ઉરભોગી, અરણ્યમાં વસનના અભિલાષી શ્યામ!
પ્રેમી જનોના પ્રેમ પોષવા વળજો વ્હાલાંને વિશ્રામઃ
ચન્દા વ્હેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

સરસ્વતીને સામે તીરે ભીડભંજન હનુમાન;
ત્ય્હાંની શ્વેતામ્બરી સંન્યાસિનીને મળજો, ભગવા ભગવાન!
ચન્દા વ્હેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

લીલુડાં બીલીવૃન્દે સંતાયેલું ભૂખરું શિવનું ધામ;
વિશ્વ તણા તે શાન્ત એકાન્તે મળજો સંન્યાસિનીને, શ્યામ!
ચન્દા વ્હેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

ઝાઝું શું બોલે મ્હારા નિર્દય નાવલા! ભાગેલી ત્હારી
નિર્બળ નાર?
હૃદયમાં પાક્યાં ઊંડા અશ્રુની માલા કેરો પ્રેમાભિષેક દે,
ભરથાર! ચન્દા વ્હેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

—⊱◆□◆⊰—

પુનરુદ્ધાર

દુર્ભગ બાલે! સુભગા થઈ તું: હૃદય! તું કયમ ધડકે છે?
પ્રેમની અન્તર્માળ આરોપી હા તે વ્હાલા તે છે.

* * * *

નિર્દય જગની કઠોરતાની ભોગ થયેલી, બાલે!
નિર્થક નિર્જીવતા ઉદ્ધારી કોમલ મનના વ્હાલે.

* * * *

સાવધ જગનાં અગણિત નયને જેમાં કાંઇ ન દીઠું,
તર્છોડેલી નિર્થકતામાં વ્હાલા! છે શું મીઠું?

* * * *

ઉજળા વિશ્વના અન્ધ એકાન્તે પ્રજળતી પ્રાણ બિચારી
મનના માન્યા પ્રીતમજીએ જીવન દઈ ઉદ્ધારી.

* * * *

સહૃદય વ્હાલા! પ્રેમળ પ્રિયતમ! મુજમાં દીઠું શું એવું?
ઉત્સાહી તુજ તરુણ જીવનનું મૃતને તર્પણ કેવું?

* * * *

પ્રેમામૃત તુજ છાંટી પ્રિય હે! સજીવ હૃદય જે કીધું,
જીવન તે હે પ્રિય ઉદ્ધારક! તુજ પદ નિશ્ચલ દીધું.
દીનોદ્ધારક! હે દીનપાલક! દીનવત્સલ જગદીશ!
પ્રેમજીવન પ્રિય આ ભવ દીધું દેજો તે દિનનીશ.

પારણું

પારણિયાં સૂનાં–સૂનાં કંઇ મ્હારા બાલનાં.

આછેરી આછેરી ઉડી રહી ચન્દનચાંદની,
 મ્હારે ભુવન ભુવન અજવાળાં આછાં વાય;
ફૂલમાં તારલિયા પગલીઓ મધુરી પાડતા,
 મ્હારાં નયનનયનમાં અમીઅંજન અંજાયઃ
 પારણિયાં પણ સૂનાં–સૂનાં મ્હારા બાલનાં.

કુમળાં પ્રભાતનાં તેજે વનવન અજવાળિયાં,
 મ્હારે આંગણિયે પૂરાયો મધુર ઉજાસ;
મીઠડી કોયલડી કાલુ કાલુ કંઇ બોલતી,
 મ્હારે અન્તર ઉપડે પ્રતિકલરવનાં હાસઃ
 પારણિયાં પણ સૂનાં–સૂનાં મ્હારા બાલનાં.

આવે ગાતા રમતા મરુતબાલ પશ્ચિમના,
 પ્રભુના આશીર્વચનો સૂને ઝૂલે ઢોળાય;
રમતી સખીકુલે પ્રભુનાં ગીત ગાતી, બાલુડા!
 મ્હારાં નયનો ભરતી ક્‌હાં તુજ કાન્તિ સુહાય?
 સખિ! જઇ દૂર રમાડે કાં તે પ્રભુની માધુરી?
 પારણિયાં સૂનાં—
સખિ! જો અયિ! મોંઘા પારણિયાં સૂનાં કંઇ
 આપણા બાલનાં.

અવસાનવેળા

પ્રત્યાઘાતો વિષમ તમના સર્વથા ગાજતા ’તા,
તારાઓની દ્યુતિ વિરમતી આભના આંગણુંમાં;
શાન્તિ ત્ય્હાં ઝરા સુખદુખ ભર્યાં તન્તુ ડોલાવતું કો
ઓચિન્તું ત્ય્હાં કરુણ રડવું વિસ્તર્યું શોકલીનઃ

“નહીં પાછાં શું આ જગતપટમાં પ્રાણ ! મળિયે ?
નહીં દુઃખો, વ્હાલા ! સુખદ કરીને વ્હેંચી લઇએ ?
નહીં કો દી, પ્રીતમ ! કદિય નહીં ? આખા ભવ વિષે ?
કહો શે રૂહેવાશે તમ વિણ હુંથી, હા ! પ્રિય સખે !

“અહા વ્હાલા ! ત્હારી સુખરૂપ મધુ સ્નેહસુરભિ !
ઝીણાં કર્તવ્યોમાં પ્રિય ! તુજ રૂપાળી પ્રીતમતા !
રસીલા ગામ્ભીર્યે હૃદયરસ કેરી સરળતા !
અરે ! શે રૂહેવાશે પ્રિય ! તુજ વિનાના જગતમાં ?

“કરી મીઠી વાતો લીધી સુખઉરે દુઃખથી મ્હને,
હસીને બોલાવી જીવન તણી દેવી કહી ત્હમે;
અમીદૃષ્ટે જોયું, હૃદય મુજ ઠાર્યું, પ્રીતમજી !
નહીં પાછું એવું હૃદય પ્રિય ! ઠારો ? નહિં કદિ ય ?

“નહીં ફૂહેવાવું શું કદિ ય સુભગા મંગલમયી ?
ત્હમે પ્હેરાવ્યા તે પ્રણયશણુગારો દૂર કરીઃ—
ત્હમારાં રોપેલાં અલકલટમાંનાં કુસુમ સૌ,
પરોવ્યું વ્હાલા ! ત્હેં મધુર ગુલ ચોળીની ઝૂલમાં,

ગૂંથીને માળા જે ઉર પર અભિષેકી ઢળતી,
રુડી સૌભાગ્યેચ્છા તુજ નયનને રમ્ય ગમતીઃ
સખે! ચિહ્નો ત્હારાં અનુપમ હવે શું દૂર થશે?
નહીં પાછાં તે ને તું ય શું સખીને પ્રાણ! મળશો?"

પ્રત્યાઘાતો દુખી હૃદયના સર્વથા જાગતા'તા,
શાન્તિ કેરા સ્થિર અનિલના તન્તુઓ તૂટતા'તા;
ઊંડે વ્યોમે ઉડુગણ તણી ભૂખરી ઝાંખ છાતી,
આવી ત્ય્હાંની પ્રિયવદનથી સાન્ત્વના કેરી ધારાઃ

"પ્રિયે! છાની, બાપુ! નયન ભરમા, પ્રાણપ્રતિમા!
ઘડી ત્હારાં આંસુ સૂકવ-જલની અસ્ખલિતતા;
નથી કો દી પ્રેમી જીવન સરલે! નિત્ય છૂટડાં;
મળીશું વ્હાલી! હા! પ્રભુજીદરબારે ફરી વળી.

"વિયોગે ત્ય્હાં છે ના, ભર્યું સકલ સંયોગસુખથી,
નથી ત્ય્હાં મૃત્યુ યે, અમરપણું ત્ય્હાં તો વસી રહ્યું;
નથી ત્ય્હાં તો વ્હાલાં રસસુખ તણો લોપ ઘડીકે,
પ્રફુલ્લે ને પોષે ચિર જીવન ત્ય્હાં સાત્વિક સુખો.

"અને જો! આકાશે સુભગ ઉડુની દીપ્તિ શમતી,
વિરામ્યો તે જ્યોતિ નવલ નભમાં કાન્તિ સ્ફુરશે;
મહાશક્તિ ધારી સુખમય પ્રકાશી પ્રભુ રહ્યો,
પૂર્યું મૃત્યુમાં યે અમૃતબલ સંજીવન તણું.

"પ્રિયે! છાની, બાપુ! સૂકવ જલની અસ્ખલિતતા,
હૂને ત્હારે આંસુ પરમપદ વ્હાલી! ભીંજવ ના;

પ્રભુપાદામ્ભોજે મળશું ફરીથી આપણ હવે,
નર્યાં સન્તો કેરા અચળ પ્રીતિના સ્વર્ગસદને."

પ્રત્યાઘાતો ઘનતિમિરનાં વિશ્વહૈયે થતા'તા,
તારાઓની પ્રભુપ્રણય શી છાવરે ઝાંખ ત્હેને;
શ્રદ્ધારંગી વિમલ પ્રગટ્યું ધૈર્ય તે લગ્નમાંથી,
ને વાયુમાં સ્વર કંઈ ઉઠ્યા દીન શી સ્વસ્થતાના:

"મળ્યાના પૃથ્વીમાં દુઃખકર ઉધારા પ્રિય! હવે,
રુડે ઊંડે વ્યોમે જીવનદ્યુતિ આજે વિરમશે;
લઈ મૃત્યુ મીઠું મનુજ ધરશે સન્તભુવને:
સખે! લે ત્હારે તો તુજ પ્રિય તણાં પ્રેમમીઠડાં.

"મળીશું જો વ્હાલા! સુખકર પ્રભુને સ્થલ ફરી-
અને ત્હારે આશાવચન મુજ શ્રદ્ધા અચલ છે-
પ્રભુપાદામ્ભોજે ચિર મિલનના સ્વર્ગસમયે,
વિધુરી આ ત્હારી સખી પણ નહીં નાથ! ભૂલતો.

"હવેથી ના આવા શરીરશણગારો સજું ઘડી ય,
તજયાં ત્હેં તે મ્હારે હૃદય કયમ ધારું પ્રિય! હવે?
રુડી મોંઘી ત્હારી સુખકરણ નામાવલિ ગ્રહી
ઊંડા કો એકાન્તે નિશદિન જપું જાપ પ્રિયના.

"વસે સ્વર્ગે વ્હાલા! પ્રિય પણ ન ત્હ્યાં વિસરી જતો,
ધરામાં એકાકી વસી ઘડી સખીને ય સ્મરજે;
જગે ઉદ્ધારી તે રસિકવર! સ્વર્ગે ન ભૂલતો,
મળીશું પાછાં જ્યહાં હૃદયસુખ નિરન્તર ભર્યાં."

અન્ધારાના વિષમ પડઘા ઘોર ઝન્કારતા'તા,
રાત્રિ કેરા અનિલરણુકા તારલે કો થતા'તા;
વિશ્વન્તર્માં સુખદુખભર્યા તન્તુ વિરામતા'તા,
ઊંડે વ્યોમે પ્રભુપ્રણયના રશ્મિઓ રાજતા'તા.

શ્રાવણી અમાસ

એક વેળા રાત્રિ પડતી હતી,
અને મ્હારાં નયનોમાં નિદ્રા ઘેરાતી.
અન્તે નયન ફરક્યું, ને પ્રવૃત્તિ પ્રજ્જ્વળી;
હું ઉઠ્યો, અને રાત્રિના તટ ઉપર ઉભો.

સઘળે નીરવ શમશમાકાર હતું,
પણ મ્હારે અન્તર અનામી ઓઘ કંઇક ગર્જતા.
હું ઉભો હતો:
રાત્રિનાં જલ જોતો ન જોતો,
અચેત શો સચેત,
જડતાને કાંઠે ચેતન હું જડવત્ ઉભો હતો.

મધ્યરાત્રિ હૃદયના ભેદ ખોલતી:
શૂન્યમુખ ચિદાકાશ, મહાકાળની ગુફા સમું,
નિરવધિ વિરાટમુખ શું વિસ્તરતું.
કાલરાત્રિની કિનાર ઉપર
સહોદર સંગે હું ઉભો હતો.

આકાશ માંથી તારા વાળી લીધા હતા,
મ્હારે પ્રભુતેજનાં દર્શન ન થતાં;
બાહુર તેમ જ અન્તરમાં નિસ્તેજ હતું;
અન્ધકાર શ્યામળ જયધ્વજ ફરકાવતો.
ઘનદળ ત્હેનાં ચરણમાં નર્તતું.
પૃથ્વીના પ્રાણમાં જડેલી ત્હેમની છાયાઓ શી
કાજળકાળી ડોલન્ત પર્વતાવલિ
દૃષ્ટિ બાંધી પડી હતી.
કશું ય કાંઇ સૂઝતું નહીં.
તમરાજની સંશયભૂમિકા જેવી
શોકરાત્રિની સીમ ઉપર હું ઉભો હતો.

શૂન્યતાના તરંગ જગત ભરી તરવરતા,
મ્હને રસબોળ ભીંજવતા,
શૂન્યાત્મ કરતા.

આંખ ઉઘાડી હતી, પણ દર્શન ન થતાં:
કીકી દિશાભુવનોમાં દોડતી,
પણ પ્રભુનો જ્યોતિ ક્ય્હાંઇ જ ન્હોતો નિર્ખાતો.

અન્ધકાર અલૌકિક હતો;
યમદંડની કિરણજાળ સમાન,
વિબુધોના આત્મામાં વસે છે એવો,
મૃત્યુની વિશાલ પાંખઝરી રજ સમો,
ઊંડા અમાનુષ ભેદના પ્રકાશ શો,

પાર્થિવથી પર, પરમ અભેદ્ય,
અન્ધકાર પણ અલૌકિક હતો.
બ્રહ્માંડઝીલતા તમસાગરને આરે
સહોદર સંગે હું ઉભો હતો.
સાગરના મહામોજ
નયન આગળ રમતા,
અમને શીકર છાંટતા;
પણ અમે એ જાણતા નહીં.

વિમાન આવ્યું, સૌ બેઠાં:
અન્ધારરાત્રિનાહૃદયમાંઅમે વ્હેવા માંડ્યું.
પછી–પછી પગ લપસ્યો કે શું?
બન્ધુ! તું ક્ય્હાં ગયો?
તમસ્સાગર માનવ દૃષ્ટિથી અગાધ છે:
ત્હેનું યે વજ્રતલ ફોડી પાર ગયો?
ત્ય્હાં તો પ્રભુપ્રદેશ છે, સખા!

શબ્દ થયો? પડઘો પડ્યો?
કોકિલા શું બોલી?
ધીમી ધીમી ફૂલડાં વાતો કરે છે?
કે વીર! ત્હારા બોલ શો
પ્રભુભૂમિનાં ગીતનો મીઠડો એ સિત્કાર?
પ્રભો!?

સાન્ધ્ય તેજ

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, તેજો આવશે,
હો! તેજો આવશે;
વાદળી ઘડી ઢાંકે તુજ વ્યોમ,
નથી નથી એ રજનીનાં રોમ:
હો! તેજો આવશે.

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, આનન્દો થશે,
હો! આનન્દો થશે;
ધોતાં જીવન, વરસતાં હર્ષ,
ઉગી વિરમે રમતીલાં વર્ષ:
હો! આનન્દો થશે.

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, મુક્તિ લાવશે,
હો! મુક્તિ લાવશે;
પાપ ઉભું દઈ ઘુમ્મટઘેર,
તૂટશે, રણ શમશે જયભેર:
હો! મુક્તિ લાવશે.

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, મીઠડું લાગશે,
હો! મીઠડું લાગશે;
વ્હાલાં કંઇક વિદેશ ગયેલ
વધાવશે તુજ ચરણ શ્રમેલ:
હો! મીઠડું લાગશે.

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, પ્રભુતા સુહાવશે,
હો ! પ્રભુતા સુહાવશે;
નયન પીશે દર્શન અભિરામ,
લેશે પછી ત્ય્હાં પરમ વિરામઃ
હો ! પ્રભુતા સુહાવશે.

સાગરને

સાગર સખે ! મુજ કાનમાં એવું કંઇ તો ગાઃ
જીવ્યું મીઠું લાગે મ્હને, એવું કંઇ તો ગા–સાગર.

મહાભાવી ત્હારાં ગીતડાં, ઘેરા તાનમાં ભેદો ઊંડા;
ગૂઢ અર્થ ના ઉકલી શકે, ઉકલે એવું તો ગા–સાગર.

શાશ્વત રહસ્યો ગર્જતી ઝમકે તારી કરતાલ, હા !
સ્હમજાું ન ત્હેના તાલ, કંઇ સ્હમજાું એવું તો ગા–સાગર.

સ્હમજાું ન તે મુજ દીનતા, તુજ વૈભવો વિસ્તર, સખા !
ન સુણ્યું ત્રિલોકે નાથ ! કંઇ એવું અહર્નિશ ગા–સાગર.

મુજ ઉર તુજ પર ઢાળીને હું પોઢી છું ભરરાત, જો !
મુજ ઉરમાં અધસ્ફુટ કંઇ ભરતો સખે ! તું ગા–સાગર.

મુખડે શું કરચલી પાડતો ! અવગણ્ મ્હને, ન વિમાસતોઃ
ગા ગા ચિરસ્થાયી ગાન તુજ, સ્હમજે ય ત્હેને ગા–સાગર.

ત્હારે જગતને બોધવું, પરમાવધિ સત્ય શોધવુંઃ
હું કોણ ? ગુરુ કર્તવ્ય આચરતો સખે ! ભવ્ય ગા–સાગર.

તું તો અમિત ઉદાત્ત રાજે, હું બાલુડી ચન્દા, અરે !
અહ ! ઓ મહાભાવ રાજવી ! તુજ રાજગીત તું ગા–સાગર.

તુજ પ્રાણમાં અમી રેડવું, રેડી પછી મ્હારે જવું:
હું આથમીશ, અણઆથમ્યાં કંઇ ગીત ત્હારાં ગા–સાગર.

સુણ ! મેઘ ગાજે, કાલ ગાજે, ગાજે ચૌદે બ્રહ્માંડ આ;
પણ તેથી યે પર પ્રભુવર ગાજે, તે ગીત લઇ લઇ ગા:

સાગર સખે ! મુજ કાનમાં એવું અલૌકિક ગા:
જીવ્યું જીત્યું લાગે મ્હને, એવું હવે પ્રિય ! ગા:
સાગર સખે ! મુજ પ્રાણમાં એવું અમુલખ ગા.

જીવનનાં વર્ષ

જગત મૃત્યુ ભણી પગલાં ભરે છે:
પ્રભો ! વસ્તુ માત્રની જીવનઅવધિ છે.
તારામંડલ સમા વસ્તુમંડલનાં પગલાં
અવસાનદિશામાં જ વળેલાં છે.

પગલે પગલે જીવનપુષ્પની પાંખડીઓ
ખરતી જાય છે, કરમાતી જાય છે:
બાલકો તે વીણતા પાછળ આવે છે,
બાલકો પાંખડીઓ વીણે છે ને વેરે છે.

ઘનતરંગે તરતી ચન્દ્રકલા શી,
મંજરીમાં ઉડતી કોકિલા સમી,

આત્મનૂપાંખ જીવનદિવસોમાં રમે છે,
એકને ચુમ્બી, સુહાવી, અન્યને અજવાળે છે.

પ્રભો ! તેમ છતાં ત્હેનું લક્ષ્ય છે:
સુન્દર, ભવ્ય, પ્રેમલ, પવિત્ર,
ત્હારા પદપંકજ શું ત્હેનું લક્ષ્ય છે:
પછી તે ભૂલે છે એમ શે કહેવાય ?

પ્રભો ! જીવનનાં કેટલાંક વર્ષ વીત્યાં:
પ્રભો ! જીવનની સાર્થકતા ઉગવ્યા વિના
જીવનનાં કેટલાંક વર્ષ વીત્યાં.
કેટલાં ? તે કોણ કહેશે ?

પ્રભો ! કેટલાં ? નું મ્હારે કામે શું છે ?
અનન્ત કાલશ્રેણિમાં હું જન્મ્યો છું,
અનન્ત કાલશ્રેણિમાં હું સમીશ.
પ્રભો ! એટલી જ યાચના છે કે
ત્હારા ચરણશરણમાં વિરામું.

ઘંટારવ

તુજ ગુંજ ઘંટા! ગુંજજે;
ઝંકાર તુજ ઝંકારજે:
આકાશમાં તોફાન, ઘનના ભાર છે;
વળી ધુમ્મસે ઘેરેલ તેજઅંધાર છે:
અયિ! કાલના સાગર વિશે શમ્યું વર્ષ ઊંડી રાત્રિમાં,
કંઇ ગુંજ, ઘંટા! ગુંજ તુજ ગુંજાર તે વર્ષાન્તના.

જઇ દૂર ગુંજ પુરાણને,
નવલું કશું અહીં ગુંજજે;
હિમપારથી અયિ ધન્ય ઘંટા! ગુંજજે:
વળી વર્ષ વીત્યું, વીતવા દે વ્યોમમાં;
ગુંજી જજે જ અસત્ય ઘંટા! ગુંજ સત્યની ગુંજના.

કરી વિશ્વને સૂનાં સૂનાં ચાલ્યાં ગયાં,
જે પ્રિય હૃદયમાં મન્દતા મૂકતાં ગયાં,
એ મન્દતા લઇ ઉડજે, મંગલમયા!
ધનવન્ત ને ધનહીનના કંકાસ ગુંજી ફ્હાડજે;
મનુકુલમાં તુજ સાન્ત્વનાના ગુંજનો ગુંજારજે.

દૂર ગુંજ સંસ્થા મૃત્યુમુખ ઢળતી જતી;
હુડુયુદ્ધના હુંકાર કાલજૂના વિધિ:
ઉન્નત વિધાનો જીવનાના ગજવશે તુજ ગુંજનો,
વધુ વહી વર્તન મીઠડાં, ને પ્રેમનિર્મળ કાનુનો.

કંઇ પાપ, કંઇ વાંછા, હૃદયની વેદના,
શ્રદ્ધાવિહોણા નિરુત્સાહો હાલના,
દૂર ગુંજી જા કો કોતરોમાં કાલનાં:
મુજ શોકઘેરાં ગીત પણ દૂર ગુંજ, માનવકુંજમાં
કો મહાભાવ વિશાલ વીણાધારના ગુંજાર ગા.

જુઠ્ઠી મહત્તા જન્મ ને જાગીરની,
રાષ્ટ્રીય કલંકો, વૈરબુદ્ધિ વીરની,
વહી ગુંજ ઘંટા! ઘોર માંહિ અઘોરિણી:
પણ સત્ય ને નીતિ વિશે નવરંગ સ્નેહ જગાડજે;
જગક્ષેમના રસપ્રેમની લગની અખંડ લગાડજે.

જૂની ટાળ રીતિ રોગની, ઉદ્યોગની,
અયિ! ઢોળ કાંચનકામના સંકોચતી;
કર શાન્ત ગુંજી સહસ્ર વર્ષો વિશ્વના સંગ્રામનાં;
ગુંજી જગાવ પ્રશાન્તતે ગુંજાર સન્તત શાન્તિના.

અન્તર અયિ! વિકસાવજે;
કરુણાભર્યા કર લાવજે;
વડું વીરમંડલ શૂર સ્વતન્ત્ર સુહાવજે:
ગુંજી જજે આ દેશના અન્ધાર ઘેરી રાત્રિના;
ગુંજારજે શુચિ રંગ તેજસુહાગ વિશ્વવિધાત્રિના.

અયિ ગુંજ, ઘંટા! ગુંજ તુજ ગુંજાર તે,
ઝંકાર પ્રભુમન્દિરના ઝંકારજે,
મનુબાલ મંગલ મંગલાથી જગાડજે;
તુજ ગુંજનો અહ! ગુંજ મંજુલ ભાવ દેવપ્રભાતના,
ઘંટા! અમારા ભુવનમાં સંગીત ગાજે તાતનાં.

—⊰◆□◆⊱—

બ્રહ્મદીક્ષા

એ જ માર્ગ, બન્ધુ! એ જ માર્ગઃ
નેત્રકમળ મીંચી વિચરો છો,
પણ એ જ પ્રભુનો રાજમાર્ગ.

ગંભીર કોલાહલ ભર્યું બજાર
શૂન્ય-સ્તબ્ધ-મૂર્છિત જેવું છે,
શ્રીપુરના નાગરિકો નિદ્રામાં છેઃ
ત્હમે પણ અખંડ નિંદ્રા લીધી, બન્ધુ!
સદન્તરની સ્હોડ વાળી સૂતા.
પ્રવૃત્તિસંસારને વીંધી જતા
એ જ માર્ગ, બન્ધુ! એ જ માર્ગ.

આગળ ઇસ્પિતાલ છે, ખરું?
કાળનાં અવિરત મહાપૂર વહે છે,
માનવી ત્હેને ખાળવા શે મથતા હશે?
વિધિના હાથ ઠેલ્યા ઠેલાય એમ છે?
પણ બન્ધુ! માર્ગ તો એ જ.
મન્દવાડ ન હોત તો, વીરજી!
સ્નેહ અણમૂલવ્યા રહે.
એ તો ભવ્ય પરમાર્થનાં ભુવનો,
બન્ધુસેવાર્થે રચેલાં માનવીનાં મન્દિરો,
સ્નેહીઓના સ્નેહની શારદાપીઠ.
સ્નેહનાં દુઃખ ધૈર્ય શક્તિપ્રભાવ
પ્રગટવાં, પ્રફુલ્લવાં, અને-રડવવાંઃ

સહુ આ ભૂતદયાનાં ઉદ્યાનોમાં થાય છે.
સુખની નહીં પણ સ્નેહની આ વેદી.
ત્હમારા જીવનયજ્ઞમાં પણ
સ્નેહે અહીં જ સુખનો બલિ દીધો.
સ્નેહવ્રત તપતાં અનેક તપસી
આ પ્રાસાદોમાં પ્રવર્ત્તે છે.
ભ્રાતૃભાવનો આ બાગ છે, વીરા!
-ત્હમે તો તે જાણો છો જ.
એ જ એ જ શ્રેયસ્કર માર્ગઃ
બન્ધુતામાં થઇ પ્રભુતામાં.

નગરના દરવાજામાં થઇ-
હા! વિશ્વનગરીનો દરવાજો પણ
ત્હમે નિરન્તરનો છાંડ્યો.
પણ ભાઇ! એ જ માર્ગઃ
અવની મૂકી આત્મભૂમિમાં,
બ્રહ્માંડ ઓળંગી બ્રહ્મમાં.
પિતા એ જ માર્ગે ગયા છે,
સંસાર તજી સ્વર્ગમાં.
પૂર્વાકાશની પાછળ સૂર્ય હતો,
અને પશ્ચિમાકાશની પાછળ
વસન્ત પાલવ સંકોરતીઃ
પૃથ્વી ઉતારી પ્રાણપ્રદેશમાં,
પરાગવતી સુમનસેજમાંથી
નિર્મળા સાત્ત્વિક સૌન્દર્યમાં.

પિતા મ્હને માર્ગનો પરિચિત કરતા,
શબશય્યા આગળ મ્હને ચલવતા.
જગત ન જોતી ત્હેમની આંખડલી
આ પન્થ નિરન્તર નિહાળતી.
પ્રપંચમાં આપણે એમને દોરતા,
પણ પ્રભુપન્થે આપણા એ નિયન્તા હતાઃ
સદ્‌ભાવ પાડતાં એમનાં તો પગલાં
આ માર્ગે જ વળેલાં હતાં.
વીરા ! મ્હારું સ્મરણ સતેજ છે–
હજી તો ત્રણેક વર્ષ માંડ થયાં છે–
એ જ માર્ગ, એ જ સત્ય માર્ગ,
ત્હમે ડગલાં ભરો છો એ જ મહામાર્ગ.
નગર છોડી વનઆંગણે,
વિશ્વ ત્યાગી વિશાળા વ્યોમમાંઃ
પિતાને જ પગલે પગલે, બન્ધુ !

આમલીઓની ઘટામાં થઇને જ
વીર ! પાછળ સરિતાના તટમાં.
ભૂત પ્રેત જેવી, માયા સમી,
શંકા શી ડોલતી છાયાઓમાં થઇ
કોમળ જ્ઞાન સમાન અખંડ પ્રકાશમાંઃ
અન્ધકારનાં વન વટાવી
પ્રભાતનાં જ્યોતિર્જલમાં.
એ જ પરમ માર્ગ, બન્ધુ !

વિદાય લેશો, વીર !

દુનિયાનો અન્ત વિદાય જ છે,
આદિ ભલે અન્યથા હો.
પણ એક વેળા તો આંખ ઉઘાડો,
એક છેલ્લી મીટથી તો જગતને જોઇ લ્યો.
શું જગત બહુ જોયું ?
ભલે, ત્હમને ગમ્યું તે અમને ગમશે જ.
ક્ષર મૂકી અક્ષરધામમાં,
મૃત મૂકી અમૃતત્વમાં,
મનુકુલ મૂકી ચિરંજીવ દેવોમાં:
એ જ કલ્યાણપન્થ, ભાઇજી !

છેલવેલું સ્નાન કરી લ્યો,
સંસારના મળ ધોઇ નાંખો,
અશુદ્ધિ વર્જી વિશુદ્ધિ ઓઢો.
કુન્દનને અગ્નિની જ્વાલા તાવે છે;
પુણ્યપ્રફુલ્લ પુરાણ સમયથી
આત્મકુન્દન પણ અગ્નિદેવ પરીક્ષે છે:
વીરા ! વિરાજો અગ્નિરાજના ઉછંગે.
ત્હમારી કુન્દન સમી કાયાની
થાવા દ્યો બળીને ખાખ:
ત્હમારા આત્મતત્ત્વનાં કુન્દન પ્રકાશવા દ્યો.
માટીમાંથી મણિ મળશે,
અને ભસ્મમાંથી કુન્દન જડશે.
એ જ માર્ગ એ જ માર્ગ:

શુદ્ધિઉન્નતિનાં વ્રત સ્વીકારો.
શતશિખ અગ્નિદેવની પાંખ ઉપર
વિહરો અનન્તતાની કુંજોમાં.
તેજ ત્હમે તેજભૂમિમાં પધારો,
કિરણની અમોલખ કણિકા ત્હમે
સૂર્યોના સૂર્યરાજમાં વિરામો.
વહ્નિરાજ વાદળમાં ભભૂકે છે,
ભભૂકો પ્રભુવિહારી ત્હમે પણ
વાદળ ફોડી વિભુ વિરાટપદમાં.
એ જ પુનિત શ્રેયસ્પન્થ, વીર !
ત્ય્હાં જ મળશે વિશ્વરાજ મહારાજ:
ભસ્મમાં સ્મશાનની ભૂતપતિ,
અને ચિતા પાછળ સચ્ચિદાનન્દ.

જય જગન્નાથનો, બન્ધુ !
ઘન ભેદી પ્રભારાશિ પ્રગટ્યો છે,
જગતમુખડે પ્રકાશ પ્રફુલ્લ્યો છે:
પૃથ્વી અને પ્રભુને
તેજની મણિસાંકળે સાંકળતો
સૂર્યરાજ આંખડીમાં આવી ઉભો છે.
વીરરાજ ! અમારાં અશ્રુ એ સૂકવશે.
દેવનાં દુન્દુભી ગાજે છે.
ત્હમે પાછું વાળી મા જોશો—
અમારો સંસાર અને ત્હેનાં સુખદુઃખ,
ત્હેના વિલાસ તથા ત્હેના વિલાપો,

હુવે ત્હમને બાધા કરતા નથી:
અમારે વાસ્તે જ એ રહેવા દ્યો.
દેવો ત્હમારાં પગલાં વધાવે છે,
દેવાંગનાઓ ઓવારણાં લે છે.
સ્વીકારો તે દેવોનું આતિથ્ય,
વીરરાજ! રમો એ દેવભાવમાં.
એ જ મંગલકારી માર્ગ, ભાઇ!
જય, જગન્નાથનો જય!
ધરો ભડકાનો ભેખ
અને લઇ લ્યો બ્રહ્મદીક્ષા, બન્ધુ!

વિનોદ ને અભિલાષ

મચવી ઘોર ઘટા જલવૃષ્ટિની,
સુભગતા કંઇ ઝંખવી સૃષ્ટિની,
અનિલમાં અનિયન્ત્રિત ઘૂમતો,
નભ ભરી ઢળતો ઘન સ્હાંજનો.

વરહિતૈષી! મહાપ્રિય હે સખા!
સમીર ઘોર વહન્ત યુવા તણા;
મધુર બાલકલા અયિ! આથમે,
સરલતા શુચિ હાસની યે શમે.

શીતલ સુન્દર દર્શન આ નથી:
તુમુલ કો તિમિરો જગનાં ગૂંથી,

ગહુન અમ્બર ઓઢતી રાત્રિ શી,
ઉભી સખે! રજરંગિત મેદની.

ક્ષિતિજનું વનં ઘેરી અનામિકા
ઝીણુંઝીણી નમી શ્યામળ સન્ધિકા;
પ્રિય! મહાવીરની પદકીર્તિ શા
જીવનના પથ માંહિ વહી જતા.

પટ અભેદ્ય પડેલ ભવિષ્યનું,
બલ નથી વીંધવા જનદૃષ્ટિનું;
રસીલી બાલલીલા રમી વિરમે,
વીર! હવે ઉગશે શું ઉષા સમે?

સુહૃદ્આંગણ આપણ આવિયે,
વિરલ કો કલગાન ગજાવિયે;
કદિક ઉન્મત કેલિતરંગમાં
રજનીની તટવેલુ વિશે જતા.

જગતૂઉન્નતિના વિધિ શોધતા,
સ્વજનને જનશાસ્ત્ર ય બોધતા,
ગૂઢ રહસ્ય વિશાળું વિલોકતા,
અસીમ શા અવકાશ વટાવતા.

ભૂતકથા વીર કેરી વિચારતા,
પરમ દર્શન ભાવિનું કલ્પતા;
વિભુ જયાજય રાજપ્રવૃત્તિના
શિથિલ ગોખ વિશે પડી નિર્મિતા.

વિવિધ તે શુભ બુદ્ધિવિલાસમાં,
સુખસુહાગી સુવિસ્તૃત હાસમાં,
ઘડી ઘડી હૃદયે ચ્હડી આવતું
અધુરું કાંઇ સખે! નથી ભાસતું ?

વચનવર્જિત હા! મન ઘેરતી
ઉણી કથા રહી એક જ સ્નેહની:
સખી તણે સ્મરણે શરમાવું શે ?
ન સ્હમજું, સ્હમજાવ સખે! મ્હને.

ઢળી જતી શું હશે રતિ શબ્દમાં?
પતિત કે થતી મંગલ પુણ્યતા?
જગતની રજ ઝંખવતી હશે ?
ન સ્હમજું, સ્હમજાવ મ્હને, સખે!

વદનચન્દ્રનું દર્શન નિર્ખતો,
પ્રિય તણાં મહિમાગીત ગૂંજતો,
અતુલ સાગર અમૃતનો ભર્યો,
અણુ સમા ઉર માંહિ ઊંડો પૂર્યો.

વન વસન્તવિભૂતિથી શોભતાં,
હૃદયમન્દિર સૌરભ ઢોળતાં;
પ્રિય સમી કલકોકિલ બોલતી:
વીર! પછી થઇ તે હતી–ના હતી.

ધરી ધનુષ્ય અલૌકિક રંગનું
જનહિતાર્થ ચ્હડ્યું દળ મેઘનું;

મયૂર કીર્તિપુકાર પુકારતા:
ઘન ગયો, મયૂરો પણ તે ગયા.

પુનિતપુણ્ય મહાનદના તટે
વિપુલ વૈભવી કાનનના પટે
નવપ્રજા ઋષિપિતૃ ય રોપતા:
સમયવિકૃતિમાં પ્રિય! સૌ જતા.

ગૂંથી ગૂંથી કુમળાં કનકાંશુઓ
ગગનના ફલકે સુગભીર શો
યશકલા રવિરાજ પ્રસારતો:
તિમિરમાં પણ તે નમી આથમ્યો.

ગીતરસિક! મયૂર વિમોહિત!
કુલપિતા! યશચિત્રણભાવિક!
અટળ અન્તિમ અસ્ત થવો હશે?
સ્મિત પ્રકાશિત આ દિવસો જશે?

હૃદય કર્જલનાસ્તિકતા વસે,
જરી ઊંડી પણ આસ્તિકતા હસે;
સકલ સન્તત વિશ્વવિધાનમાં
જીવનપ્રાણ વહે પ્રભુભાવના.

પ્રણયનાં–પ્રિયનાં કુલ સ્થાપવાં,
રસ તણા સુવિકાસ વિકાસવા,
વરસવી પછી સ્નેહની રમ્યતા:
નિયમ તે સહુ વિશ્વ ખિલાવના.

ઘડિક બુદ્બુદનું મંડલ જામશે,
ઘડિકમાં વિખરાવું સખે! થશે;
રસ થકી દુનિયા શું વધાવશું?
જીવનમાં જયવન્ત થવાનું શું?

વિધિ સમી જનમંડળ આવરી,
વસન ભૂખરું શું રહી વિસ્તરી,
કદી સખે! વીંધી તે ગૂઢ સન્ધિકા
અચલ નિર્મળ ઉગવી ચન્દ્રિકા?

અકળ છે મહિમાવતી સૌ કલા,
ગહુન છે પ્રભુના વિધિ સર્વદા:
ગહુનતા વીર! તે કદિ વામશે?
કદિ વિભુ મહિમા શું સુહાવશે!

⁂

વાંછના

પ્રભો! પ્રેમામૃતની તૃષા ક્ય્હાં છીપશે?
જલપૂર્ણ વાદળિયો ઘૂમે છે, ગર્જે છે:
પ્રભો! ચાતકની તૃષા ક્ય્હાં મટશે?
ગૌર પયોધનાં દર્શન છે, પણ
વારિદના પ્રતૃપ્ત બિન્દુની તો આશા જ છે.

પ્રભો! માનવજીવન ક્ય્હારે વિકસશે?
તેજ છે, મધુરા રંગ છે, સુગન્ધ છે:
પ્રભો! કળિઓ ક્ય્હારે ઉઘડશે?

પરાગના પ્રમત્ત સ્ફુરણ છે, પણ
ઉલ્લાસના સુરમ્ય યૌવનની તો આશા જ છે.

પ્રભો ! ઇચ્છાના ઊડણ શે શમશે ?
અનન્ત વાદળને ય સીમા છે :
પ્રભો ! ગરુડરાજ તે શે સ્હમજશે ?
નયનનાં તેજકિરણને ય કિનારા છે, પણ
હૃદયને રમણીય આરાની તો આશા જ છે.

ચંડોળનાં ગીત નિ:સીમમાં તરે છે,
પણ પ્રભો ! પંખીને તૃપ્તિ કાં નથી !
બાલક જેવાં જીવન આનન્દમાં વ્હેશે,
પણ પ્રભો ! આનન્દને તટ કાં નથી ?
ગીત અને આનન્દના ઓવારાની તો આશા જ છે.

પ્રભો ! તે સદાનન્દ, મનોહરતા, ધન્યતા,
ત્હારી સ્વર્ગભાવનાઃ મનુષ્યને માટે નથી ?
ત્હારી રમણીય કલા, ત્હારી કોમલ પ્રભા,
પ્રભો ! સુરમ્ય સાધુતાઃ માનવ માટે છે ?
પામર પ્રાણીને પરમ સુખની તો આશા જ છે.

પ્રભો ! ત્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ થાવ !
મહાહેતુની ક્રમસિદ્ધિમાં જીવનસાર્થક્ય છે.
પ્રભો ! ત્હારી ઇચ્છા મ્હારી થાવ !
દિવ્યતાના ઉન્નત ખિલાવ તે જીવનહેતુ છે.
પ્રભુનો મહિમા ગાવા જીવન છે તે જીવશું.

*અહાલેક

પ્રભો ! તુજ દ્વારમાં ઉભી જગાવ્યો મ્હેં અહાલેકઃ
જગતના ચોકની વચ્ચે જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક–પ્રભો !

નથી લીધી પ્રભો ! દીક્ષા, નથી ઓઢી કફનીઃ
નમી તુજ પાય છું ત્હેવો જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક–પ્રભો !

કમંડલ માહરું ખાલી, ભર્યું તુજ અક્ષય પાત્રઃ
દીઠી ભંડારમાં ભિક્ષા, જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક–પ્રભો !

ઘટા ઘેરી પડી નભની, ન મુજ નયનો ભેદેઃ
શ્રવણ તે ભેદશે ત્હારાં ? જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક–પ્રભો !

વિરાજે છે તું દિલદરિયાવ, અયિ અદ્‌ભુત યજમાન !
અણુ શું તો અમીકણુ દે, જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક–પ્રભો !

ઘડાવી પવડી જગનાથ ! પ્રવૃત્તિ કેરીઃ
ચ્હડી તે પર જીવન ધપતા જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક–પ્રભો !

નહીં કાંઇ મળે ત્હો યે મળ્યું દર્શનનું દાનઃ
મળી સળગી મીટે મીટ, ને જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક–પ્રભો !

ઉડી ઝોળી રહી અધુરી, જરી તલ ભીંજાયુંઃ
જડ્યું જીવનું જીવન મ્હારું, જગાવ્યો મ્હેં અહાલેકઃ

જગતના ચોકની વચ્ચે જગાવ્યો મ્હેં અહાલેકઃ
પ્રભો ! તુજ દ્વારમાં ઉભી જગાવ્યો મ્હેં અહાલેક.

અનુભવમાળા

અનુભવમાળા લખું, કે ન લખું, ત્હો યે શું?

ગહન સત્યો સુખદુઃખ બની આવે:
વિતર્કજાપો જપું, કે ન જપું ત્હો યે શું?

મહાતત્ત્વો અશિથિલ ગૂંથાઇ બેઠાં:
હવે આંખો ભરું, કે ન ભરું, ત્હો યે શું?

કૃપાઅશ્રુ પ્રિયનાં મળ્યાં હતાં તે:
કરુણ ગીતો રડું, કે ન રડું, ત્હો યે શું?

હતાં વ્હાલાં અણમોલ, વિખેરાયાં:
ભુવન સાજે સજું, કે ન સજું, ત્હો યે શું?

અનુભવગીતો લખું, કે ન લખું, ત્હો યે શું?

ટીકા

આમન્ત્રણ: રાસેશ્વર=પ્રભુ; સૂર્ય, ચન્દ્ર, તારા અનેક સ્વરજમાલાઓના રાસના અધિપતિ.

આવાહન: ટપકતે પાપને મંડપ વિ. આ ભવન જ્યહાં પાપ નિરન્તર ટપક્યાં કરે છે ત્યહાં કદી કદી આવો અને પાપનું પુણ્ય કરો.

નયન ઝીલી શકે ના વિ. 'કોટી રવિચન્દ્રની કાન્તિ ઝાંખી કરે' એવી દેવીની મૂર્તિ દર્શન દે તો તે કાન્તિને નયન ઝીલી ન શકે; માટે મધુર સુન્દરતાનાં દર્શન માગ્યાં છે.

કિરીટ:

નામાક્ષરો ઘૂંટી વિ. ત્હારા નામના અક્ષરો ઘૂંટી ઘૂંટીને દિવસનાં તેજ વિરામ્યાં, અને રાત્રિઓ પણ પોતાનાં રૂપાનાં કિરણ તે નામાક્ષરોમાં પૂરીને ડૂબી.

ઝરણું=જીવનનું ઝરણું.

ને ધોઇ ધોઇ વિ. આનન્દઘડીના કીર્તિલેખ આરસ ઉપર દૂધની ધારાઓ રેડી કોર્યા.

પ્રેમોર્મિ જાગી શમી અન્ય પ્રદેશ એ તો=પ્રેમની લહરી જડતાના જગતસાગરે નથી જાગતી કે શમતી: એ પ્રદેશ તો ઓર જ છે.

સ્મરણ:

સીંચી કવિત્વ વિ. ઇ. સ. ૧૮૯૮ નું વર્ષ ગુજરાતને ગોઝારું હતું: અનેક નરરત્નોનું પ્રાણહારી હતું.

એ આ સુરમ્ય વિ. જ્ઞાનના અનુભવપર અંશ (A priori elements of knowledge); શુદ્ધ, નિર્મળ ભાવનાઓ (Ideals, ideas of Kânt); ક્વચિત ક્વચિત થઇ આવતી અવર્ણનીય (શબ્દોચ્ચારમાં પણ ન મૂકી શકાય એવી) આત્માની સદ્સ્થિતિઓ:

સ્વર્ગપન્થે વિચરવાની મનુષ્યઆત્મામાં રહેલી સ્વાભાવિક પ્રેરણા: સૌ પૂર્વજીવનનું ભાન કરાવે છે.

તે સ્વર્ગજીવન વિ. સ્વર્ગજીવન તે સુખના બિછાનામાં નિદ્રાની સ્થિતિ નથી, સુખની મૂર્ચ્છા નથી, પણ પરમ અનુકૂળ પદાર્થોને વિશે સચેતન વિકાસની દશા છે. આ જીવનમાં માનવીના જે વિશેષ અંશુઓ ખીલેલા હોય તે ત્હાં સવિશેષ ખીલે છે, તથા અણખીલ્યા હોય તે ત્હાં ઉઘડે છે. માનવપ્રાણની સૌ સદ્‌શક્તિઓ ત્હાં પ્રફુલ્લે છે. પિતાજીના પણ વિશેષ અંશુઓ–સદ્‌ભાવ, સ્નેહ, કવિતા–ત્હાં પ્રફુલ્લે છે.

ત્હો યે ત્હો યે કાલાબ્ધિ એ વિ. એ કાલાબ્ધિ અને એ ગહન તિમિરને પણ આત્માનું તેજ પી જશે: અન્તરાયે પડતા એ અન્ધકાર અને એ કાલસાગર અવગણી આત્મા પ્રિય આત્માઓને મળશે.

પ્રભાત:

આ કાવ્ય પ્હરોડના અન્ધારાના સમયનું નથી, તેમ સ્હવારના સૂર્યતેજ વિશેનું પણ નથી: પ્હરોડની ઝાંખ પછીની અને સૂર્યપ્રતાપના પ્હેલાંની શીતલ મીઠી ઉજ્વલતાનું છે. દિવસ કે રાત્રિનો કોઈ પણ ભાગ એ સમયથી વિશેષ મધુર કે શીળો કે ચેતનાપુનરુદ્ધારક નથી.

લગ્નતિથિ:

શશીમુખી પંચમી=ચન્દ્રમુખી પાંચમ=અજવાળી પાંચમ.

જો વેળુમાં વિ. Footprints on the sand of time: લૉંગફેલો કવિના જીવનસ્તોત્ર ઉપરથી સૂચિત.

વિસ્મરણ:

આત્મનપગલાં=ચિતાના ભડ્ડુક ભડ્ડુક થતા ભડકાની છાયા રૂપી.

વસન્તશરદમાં સહિયરસાથમાં સુખ ઝીલતાં વિસરવું હોય તો વિસરજે, પણ પ્રભુપળમાં સંભારજે: એ આ કાવ્યનું કહેણ છે.

વયોગ:

જગઅંચળ=જગતને વીંટનાર વસ્ત્ર=અન્ધકાર. મેઘલી રાત્રિને લીધે જગત્ફરતો અન્ધકાર ઘેરાય તે.

અતલે=અતલ નામના પાતાળે.

પ્રિયલજ્જિત=પ્રિયથી લજ્જા પામતી.

તમ=ત્હમારા. તમ=અન્ધકાર.

Sonnet—સોનેટ નામના આ ત્રણ કાવ્યપ્રબન્ધો છે. ઇંગ્રેજી કવિતામાં બે જાતિના સોનેટ છેઃ એક તો શુદ્ધ ઇંગ્લીશ સોનેટ અને બીજાં ઇટાલિયન સોનેટ. શુદ્ધ ઇંગ્લિશ સોનેટના નમૂના પ્રથમ ગુજરાતીમાં રા. મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટે રચ્યા છે. આ સંગ્રહમાંનું 'તાદાત્મ્ય' એ શૈલીનું છે. તે પદ્ધતિના સોનેટમાં વિચારનું પ્રાધાન્ય હોય છે અને સંગીત ગંભીર વહે છે. 'વિયોગ' તે ઇટાલિયન શૈલીની સોનેટત્રિપુટી છે. તે શૈલીનાં સોનેટ ખાસ કરીને સંગીતમય હોય છે, અને સંગીત લલિત હોય છે.

ગુલાબની કળી

અલી=આલી, સખી. રક્તિ=રક્તિમા=લાલી. રસમૂર્તિ=ત્હારી રસમૂર્તિ. ઝીલ=ધ્રુવગાનઃ Chorus. ખલે=શોભા આપે. ભજે=સુન્દર લાગે.

અહાલેક વ. વ. અમીરી ખવાસના જ આદમબચ્ચા અહાલેકની કફની ધારણ કરી શકે.

બ્હેનનું ગીત:

આ કાવ્ય એક લગ્નગીત છે.

સન્ધ્યાએ શણગાર્યાં વ. વ. આપણામાં ગોરજ લગ્ન વિશેષે કરી થાય છે અને આ કાવ્યમાંનું લગ્ન પણ ગોરજ લગ્ન જ હતું.

તરુવરની છાંયડી=ક્હેવાઇના કુટુમ્બવૃક્ષની છાયા.

તેજપ્રભા=તેજોનું તેજ.

પિતૃને પરિવાર=સૂર્યતાતને કુટુમ્બ; સૂરજમાળામાં.

કૃતાર્થ=કૃતિનો અર્થ=સૌ પ્રવૃત્તિનો હેતુ. સ્નેહથી સાંકળેલા મંડપો રચવા તે સૌ પ્રવૃત્તિઓનો–જીવનનો હેતુ છે: વિહાર અને વિલાસ તો માત્ર તે અદૃશ્ય હૃદયભાવની રચનાના દૃશ્ય સાક્ષીઓ છે.

શોભાશોભનહાર=શોભાને પણ શોભાવનાર.

ધણ:

રુમાલ=ફેંટો. બગની વેલડી=બગલાંની હાર. હાર તે વેલી અને વેલી ઉપરનાં ફૂલ તે બગલાં. ચતરંગ=ચાર રંગની. ટપ=એ જ વેળા, તરત જ.

જન્મતિથિ:

ત્યહાં યે બિછાવી વિ.=તેજચન્દ્રિકાનું સાભાર દર્શન લેવાને બદલે ત્હેના આકાશઅન્ધારના શામળા તટને નિરખે છે.

જનશુદ્ધિ=લોકો જેને શુદ્ધિ માને છે તે.

રાસેશ્વરોની મંડલી=સૂરજમાળા.

તેજમંડલ=Halo, દેવાંશીઓના મુખ ફરતું તેજનું સ્ફુરણ હોય છે તે: પ્રભા.

પધરામણી:

શતધા, શતકોટિધા વિ. જીવનના હારની પાંદડીઓ ઉપર કુટુમ્બનું સૌન્દર્ય અને રસાત્માઓનો સંઘ અનેક વેળા લખીને—ચિત્રીને તે જીવનનો હાર હે સરલે! ત્હારા પ્રાણનાથને પ્હેરાવ; સુન્દર કુટુમ્બ અને રસિક સંગતિ તું ત્હારા નાથને સમર્પ.

પત્રવાંચન:

પ્યારા તણો પત્ર વિદેશનો લઇ
ચાંપી હૃદે મન્દિરમાં લઇ જઇ
ને વ્હાલ આણી પછી જ્યાંહિ વાંચશે,
કેવા વિચારો કરતી પ્રિયા હશે?

મર્હુમ કવિ બુલાખીરામની એ કડીમાંથી આ કાવ્યની પ્રેરણા છે.

મૃતક=માટીનો. માટીનો હાથ સ્નેહ આલેખી શકે?

લીંટે=લીંટામાં=સ્વરવ્યંજનના વાંકાચૂંકા આકારોમાં.

ચીંથરાં=ચીંથરાનો બનેલો કાગળ.

રસજીવનની ઝાંખી:

માધવિકા=તુલસીનો મંડપ. તુલસીનો રસ ગરમ છે અને તે મન્દ હૈયાંની શીતલતાને ઉષ્મા આપી ઉત્તેજે છે; એમ લોક માને છે.

તારિકાની રુપલા વેણી=ચોટલા જેવા વિખરાતા તારાનાં કિરણો.

આ કાવ્યમાં અર્ધ ઇનવર્ટેડ કૉમા છે તે વિચારમાલા સૂચવે છે.

સિન્ધુને:

મૃત્યુને પ્રિયફૂલડાં: મન્દ્ર નાદની અનહદ રેલ અન્તે ઠરી ગઇ અને ત્હેના મૃત્યુદેવને ચ્હડતાં ફૂલ બાઝી ગયાં.

અવસાન તે કોઈ સ્મશાન જેવી ઘોરભૂમિ અને ત્યહાં પ્રિયનો નિવાસ માટે તે રમ્ય.

ધીર સમીર:

હોડકાં=તારકવૃન્દ.

ઝાકળપટ વિ. અન્તરિક્ષથી ઉતરતી ઝાકળ ઉપર તેજનાં કિરણ પડે ત્યહારે પ્રકાશની વાદળી જેવું ક્ષિતિજ ઉપર દેખાય છે.

આશા:

કીકી=મ્હારી કીકી. નેત્ર=મ્હારાં નેત્ર. મુખડે=ત્હારા મુખ ઉપર. રસેશતાના=રસના ઐશ્વર્ય કેરા.

ગઝલ:

છેલ્લાં બે ચરણો સિવાય આ ગઝલ નીચલા ઇંગ્રેજી કાવ્યનું ભાષાન્તર છેઃ—

Love's Recompense

Strong in the strife, Dear,
Still the heart's true;
Storm in my life, Dear,
Sunlight for you.
So you are blest, Dear,

Joy shall be mine;
Thorns for my rest, Dear,
Roses for thine.
Life wreath above you
Blossom and light;
Only to love you
My dream in the night.
My song in the sighing—
The star in the sky,
Till life's light is dying
And Love kiss goodbye.
Home Chat. Vol. XIX, No. 245:
November 25th 1899.

સુન્દરીનું પારણું:

આ કાવ્યમાંનાં બે હાલરડાં ટેનીસન કવિની પ્રિન્સેસમાંનાં હાલરડાંનાં ભાષાન્તર છે. આવ્યે=આવજે.

તાદાત્મ્ય:

તાદાત્મ્ય=સમરૂપતા, Identity.

પોઢી ઝાંખી વિ. વ્હાલાના ભુવનમાં બહુ અજવાળું ન હતું, પણ ઝાંખું અજવાળું હતું. તે ઝાંખ તે પૂર્વજોની છાયા.

ચન્દ્રિકા ચુમ્બનોની=ચુમ્બન પછી મુખ ઉપર મન્દ પ્રકાશ ઉઠે છે તે.

માતૃરેખા: વિયોગમાં કૃશાંગી થયેલ માટે 'માતૃરેખા.'

શૂન્ય સ્થાનો વ. વ. આત્મામાં સ્વામીના સ્મરણથી પ્રકાશ પ્રગટેલો તે કીકીમાં આવી ઉભો અને શૂન્ય ઝાંખા સ્થાન અને વસ્તુઓ ઉપર ઢળવા લાગ્યો.

સરોવરઃ

શેત્રુંજાના શિખર ઉપરથી પર્વતની કુહેડમાં વિરાજતું એક ન્હાનું સરોવર દેખાય છે. અવિભૂતિવન્તું, ન્હાનકડું, નિર્મલ જલ માત્રથી ભરેલું, ઘાસહીણુ, ઝાડીના ઘેરાવઘુમ્મટ વિનાનું, લીલોતરી-વિમુખ, પથ્થરોની વચમાં તે સરોવરની શોભા કંઇક વિરલ છે. સ્હવારના સમયે પર્વતનો પડદો આડો આવે છે તેથી સૂર્યતેજનો પ્રતાપ પણ ત્હેના ઉપર નથી પડતો, તેમ જ પવન પણ ત્હેને પટ કરચલી નથી પાડતો. લહરી, તેજ કે લીલોતરીઃ કંઈ પણ અલંકાર વિના સાદી સરલતામાં સ્થિર–અનિમિષ–વિકસેલા વિશાળ નયન જેવું–તે સરોવર કંઇક ગહન વિમલ સૌન્દર્ય દાખવે છે.

મણિમય સેંથીઃ

સેંથી=કચમાંની રેખાઃ પગથી. ઉભય અર્થના ધ્વનિ છે.

સન્ધિકા=સન્ધ્યાનું તેજ, આછું ઝળઝળું.

રાજમહારાજ એડવર્ડનેઃ

હૃદયમૂર્તિ હિન્દ=હૃદયના આકારનો હિન્દ.

પ્રતાપવન્તું બ્રિટન વ. Britania needs no bulwark s. ઈંગ્લિશ રણગીતના એ ચરણ ઉપરથી સૂચિત.

કેસરીઃ ત્રણ કૂદતા કેસરી તે ઇંગ્લાંડનું રાજ્યચિહ્ન છે.

દેવ=Angels, પરમાર્થદંડધારી સ્વર્ગસ્થો.

ચ્હડ્યા અસુર છેદવા, સુરો સ્થાપવા રામજીઃ अभ्युत्थानमधर्मस्य અને धर्मसंस्थापनार्थाय એ ગીતાવાક્યો ઉપરથી સૂચિત.

સુદર્શનઃ દ્વારિકાનગરીની ભર રાત્રિએ એકલું રક્ષા કરતું અને અર્જુનહનુમાનના વિવાદમાં શિલાપાજ નીચે રહી પાજને અખંડિત રાખી હતી એવી સુદર્શન ચક્રની કથાઓ છે.

અમારા સ્નેહઃ

માતાને હઇડે વિ. બાળપણમાં માતા હૈયે તેડી લડાવતાં. છતાં તે હૈયાનાં હેતને આદર ન દીધા, પણ નથના મોતીશું સ્નેહ કર્યો. તે મોતી ફૂટ્યું ને તેની રજ અમારો સ્નેહ સૂનો મૂકીને ગઈ.

ચૈત્ર શુદ ત્રીજ:

સોમાર્કશુદ્ધ=સોમના અર્ક સમાન શુદ્ધ. સોમનો અર્ક શુદ્ધ એટલું જ નહીં પણ પવિત્ર મનાય છે.

પિશાચપતિના ગીતહાસ=શિવજીના અટ્ટહાસ્ય; હાસ્ય છતાં તે અઘોર કહેવાય છે.

અન્ધારહાસ્ય=અન્ધારાનાં હસવાં.

એક વ્યર્થ યાચના:

કિરણઅન્ત શા=કિરણના છેડા સમાન. સૂર્યકિરણનો એક છેડો પૃથ્વી ઉપર અને બીજો છેડો આકાશમાં વસે છે. મહાન ફિલસુફ કેન્ટનું એક મહાન નીતિસૂત્ર આ ચરણોમાં છે.

નીતિમન્ત્ર આત્મામાં કોરેલો છે, તેમ જ નીતિબલ પણ આત્મામાં સંચેલું છે. સદિચ્છાના દઢાગ્રહમાં અને સત્સંગમાં નીતિબલના અંકુર છે. ડૉ. માર્ટિનો કહે છે કે Grace—કૃપાવાદની ખોટી સ્હમજણે ખ્રીસ્તી ધર્મના કેથોલીક સંપ્રદાયમાં મહાઅનર્થ કર્યા છે.

શ્વેતામ્બરી સંન્યાસિની:

બાળા બોલકણી=ખળ ખળ વ્હેતી નદી.

શિવ=કલ્યાણ: કલ્યાણના પ્રભુ.

પારણું:

ફૂલમાં તારલિયા વ. વ. ફૂલક્યારામાં ચાંદરણાં પડ્યાં હોય તે તારાની પ્રકાશવતી પગલીઓ.

સખીકુલે=સખીના કુટુમ્બમાં: મોસાળ.

શ્રાવણી અમાસ:

ચિદાકાશ=એક આકાશ.

ડોલતી પર્વતાવલિ: આવેશવાળું નયન કોઈ પણ પદાર્થ સ્હામું અનિમિષ જોઈ રહે તો થોડી વારે તે આવેશનું આન્દોલન કીકીમાં આવે છે અને અન્તે બહારના પદાર્થમાં તે દેખાય છે. એવી રીતે જ આ પર્વતમાલા ડોલતી, અને તેથી જ તે નર્તતા મેઘદળની છાયાનું રુપક લઈ શકે.

વિબુધોના આત્મામાં વસે છે એવો: જ્ઞાનનું મૂળ પ્રશ્નમાં છે અને કેવળ જ્ઞાનીનાં ઊંડા ઊંડા અન્તરમાં પ્રશ્નની પરંપરા રમ્યાં કરે છે. જ્ઞાની પુરુષ લોભી–Covectous જેવો છે; મૂડી મળી હેની હેને કીંમત નથી, પણ નથી મળી તે હેને હમેશાં ખૂંચ્યા કરે છે. એવી સ્થિતિસૂચક એક સૂત્ર "નેતિ' 'નેતિ'નું છે.

ભેદના પ્રકાશ=ઉષ્માના પૃથક્કરણકારોએ કાળાં કિરણો પણ શોધ્યાં છે: એવો ભેદનો કાળો પ્રકાશ.

સાન્ધ્યતેજ:

આ કાવ્ય નીચલા ઇંગ્રેજી કાવ્યનું ભાષાન્તર છે:—

Light at Evening

It shall be light at evening time,
It shall be light;
A transient cloud obscures thy sky,
But is not night.
It shall be glad at evening time,
It shall be glad;
The passing years bear from thy life
All that is sad.
It shall be free at evening time,
It shall be free;
Thy conflict with besetting sin
Shall ended be.
It shall be sweet at evening time,
It shall be sweet;
Long banished faces drawing near
Thy steps to greet.
It shall be blest at evening time,
It shall be blest;

For thou shalt meet and know thy God,
And in Him rest.
Christian Life: February 3, 1900.

જીવનનાં વર્ષ:

બાલકો પાંખડીઓ વીણે છે ને વેરે છે: આપણી એક કુહેવત છે કે બાપ જાણે મ્હોટો થયો ને જમ જાણે ન્હાનો થયો. કાલ-સરિતાના સ્હામસ્હામે કાંઠે ઉભા રહી ઉભય જીવનનાવની સફર અવલોકે છે. સ્હામે તીરથી આપણી યાત્રા કેવી દેખાય છે તે કોણ જોઇ–દેખાડી શકશે?

કેટલાં? તે કોણ કહેશે? જન્મ પછી કેટલાં વર્ષ ગયાં તે સઉ કોઈ કહી શકે: પણ આખા જીવનમાંથી કેટલાં વર્ષ ગયાં? એ પ્રશ્નનો ઉત્તરદાતા ભવિષ્યવેત્તા કોણ છે?

ઘંટારવ:

રાજકવિ ટેનિસનના 'ઇન મેમોરિયમ' કાવ્યના Ring out, wild bells! થી શરુ થતા ૧૦૬ ઠ્ઠા ખંડનું આ ભાષાન્તર છે.

વિશ્વવિધાત્રી=વિશ્વના વિધિલેખ લખનાર મહાદેવી: The Christ to be: કલંકી અવતાર; યાહુદી, ખ્રીસ્તી, હિન્દુ, મુસલ-માન, સઉ ધર્મમાં ભવિષ્યના મહાવીરની ભવિષ્યવાણી છે.

વિનોદ અને અભિલાષ:

કદિક ઉન્મત વ. વ. કોઇક વેળા તો કેલિના તરંગ ઉપર વહી રાત્રિના રેતાળ કિનારે જઈ અડતાં: આનન્દગોષ્ટિમાં રાત્રિ પડતી.

રાજપ્રવૃત્તિ=દુનિયાની મહાપ્રવૃતિઓ.

હૃદયમન્દિર સૌરભ ઢોળતાં=વન હૃદયના આવાસોમાં સુરભિ પ્રેરતાં.

વાંછના:

મહાહેતુ=Purpose, સૃષ્ટિ રચનામાં રહેલો અને સૃષ્ટિજીવનથી સાધવાનો પ્રભુનો મહાન સન્કેત.

અનુભવમાળા:

સાજ=શણગાર, પ્રધાનની સાથે વસતી ગૌણ વિભૂતિઓ.

સજ્જું=શણગારું.

અનુક્રમણિકા